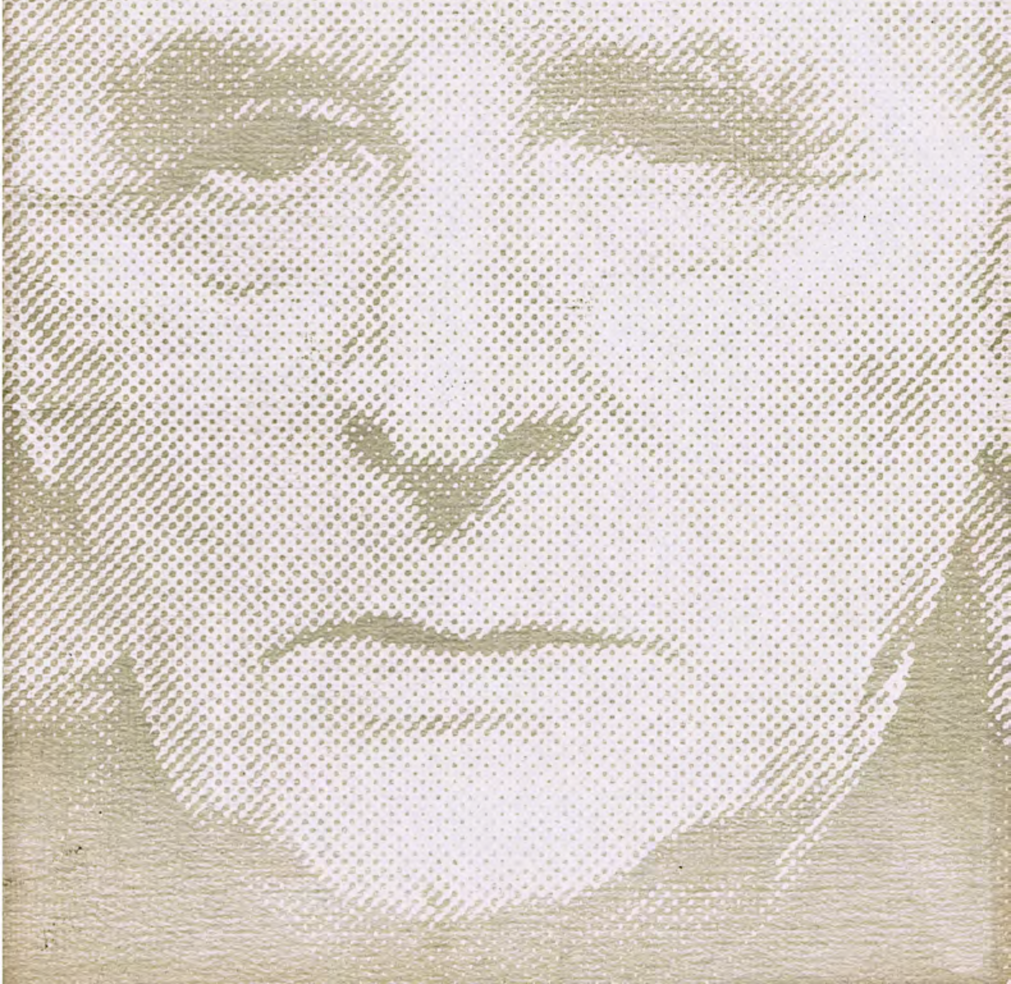
ANTON CONSTANDSE EN HET ANARCHISME

DE AS 39/40

DE AS

anarcho-socialisties
tijdschrift

Zevende jaargang, nr. 39/40 - mei/augustus 1979

De As verschijnt vijf maal per jaar, waarvan één keer als dubbelnummer en is een uitgave van Stichting De As i.o.
Jaarabonnement f. 12,50; buiten Benelux f. 18,00
Losse nummers f. 2,50; Dubbelnummer f. 3,90 (+ f. 1,00 verzendkosten)
Bestelling ALLEEN door storting op giro 25 53 850 van Stg. Pamflet, Amsterdam
Adreswijzigingen bij voorkeur per briefkaart, of per giro (verbeter het adres op de kaart), graag met vermelding van de postkode.
Reklamering beslist met vermelding van de laatste betaaldatum, als aangegeven in uw giro-administratie.
Verlenging van het abonnement door tijdige betaling van de volgende jaargang (uiterlijk 15 februari).
Nieuwe abonnementen gaan in met het eerste nummer van de jaargang, tenzij anders aangegeven bij bestelling.
Redaksie-adres: postbus 35061, 3005 DB Rotterdam.
Administratie-adres: postbus 3199, 1003 AB Amsterdam

Redaksiekollektief: Machteld Bakker, Boudewijn Chorus, Anton Constandse, Wim van Dooren, Thom Holterman, Rudolf de Jong, Wim de Lobel, Simon Radius, Hans Ramaer.
Verder werkten mee: kk Dubio (ill.)
Omslagontwerp: Taluut, Utrecht

HERINNERINGEN

Naar aanleiding van mijn tachtigste verjaardag (13 september 1979) heeft de redaksie van De As dit nummer aan mij willen wijden. Het leek me redelijk deze kleine bloemlezing zelf in te leiden. Mijn belangstelling voor het anarchisme - dat me overigens geenszins exklusief heeft bezig gehouden - dateert van ongeveer zestig jaar geleden. Eigenlijk is ze van nog oudere datum. Tijdens de eerste wereldoorlog studeerde ik voor onderwijzer, in Dordrecht en Den Haag, en ik maakte al vroeg kennis met Multatuli, derhalve met de vrijdenkersbeweging De Dageraad (opgericht in 1856) en aldus met Domela Nieuwenhuis en zijn autobiografie "Van christen tot anarchist". Men moet daarbij voegen mijn ontdekking van Hendrik Ibsen en Heinrich Heine, over wie ik in 1928 twee lange studies heb geschreven, maar die me al veel eerder bezig hiel-

den. En het meesterwerk van professor Quack "De Socialisten" heb ik al vaak geraadpleegd op mijn zeventiende en achtiende jaar.

De eerste wereldoorlog, met vervolgens de Russiese en Duitse revoluties, hebben een bijzondere invloed gehad op jongeren van mijn generatie, die o.a. waren georganiseerd in de KGOB (Kwekelingen Geheel-Onthouders-Bond) en JGOB (Jongelieden Geheel-Onthouders-Bond), die reeds veel aan sport deden, maar tegelijk gesteld waren op heftige debatten over aktuele politieke problemen. In 1917 richtte ik met twee vrienden een blad op, dat bestemd was voor studerende jongeren, eerst gestencild en later gedrukt, de naam van Minerva wijzigde in Psyche, en hevig van opstandige taal was. Het ging tegen "de school, waar jonge kinderen gedrild en opgeleid worden voor een verrotte maatschappij met verrotte leerstelsels, waar zelfs de veel geprezen ouderen die maatschappij voorstellen als het toonbeeld van orde, als het middel tot het ware geluk". Het onderwijs werd in zijn toenmalige vorm afgewezen, maar ook de rechtspraak, het kapitalisme, het militarisme. "En grof egoïsme, grote ellende door verscheidene uitgebreide volksziekten; een statenstelsel van erfelijke monarchen, die de natie verplicht is te aksepteren; vernietigende oorlogen en kostbare bewapening; averechtse vaderlandsliefde en ingekankerde volkerenhaat... Ziedaar de erfenis van de hoogstaande ouderen!" De mensen maken zelf hun geschiedenis, zo heb ik toen herhaald. Het laatste (zevende) nummer van Psyche, verschenen in februari 1918, dus na de Russiese oktoberrevolutie, is voornamelijk gewijd aan Multatuli, maar er staat een citaat in van Ibsen: "De staat heeft zijn wortel in de tijd, hij zal ook zijn top in de tijd hebben. Daar zullen grotere dingen vallen dan hij: alle godsdienst zal vallen. Noch de moraalbegrippen, noch de kunstvormen hebben de eeuwigheid voor zich".

In het jaar 1918 - ik haalde toen mijn onderwijzersakte en mijn akte Frans - maakte ik kennis met de SAJO (Sociaal-Anarchistiese Jongeren-Organisatie) die in 1916 was opgericht in Amsterdam. Haar kleine orgaan heette toen *De Vrije Jeugd*, waarin ik in 1919 enige artikelen publiceerde, tegelijk met bijdragen in *De Vrije Socialist*. Toen in november van dat jaar Domela Nieuwenhuis was gestorven heb ik een lyries "in memoriam" geschreven, dat op de voorpagina van *De Vrije Socialist* werd geplaatst naast een vermaard geworden tekening van Domela op zijn doodsbed. Fotocopieën van deze pagina zijn nog in de laatste jaren op tentoonstellingen te zien geweest. Ik was in dat jaar 1919 tweemaal tijdelijk onderwijzer, daarna op het kantoor van een uitgeverij werkzaam, en in 1920 was ik een aantal maanden administrateur van het nieuwe (en grotere) blad van de SAJO, *De Opstandeling* geheten, waarvan Jo de Haas toen de redaksie voerde. De nummers die ik bezit zijn tendele gewijd aan polemieken met de kommunistiese jeugdorganisatie *De Zaaier*, en ik blijk toen vaak te hebben gesproken op debatvergaderingen. Mijn bijdragen vertonen overigens twee uiteenlopende aspekten: dat van de revolutie als spontane massale uitbarsting; en dat van het individualisme, de distinksiedrang ten aanzien van de massa. Ik denk dat die twee facetten altijd in het anarchisme om de voorrang hebben gestreden, zonder geheel verzoend te kunnen worden. In deze bloemlezing heb ik twee fragmenten uit *De Opstandeling* doen opnemen, die dit illustreren.

Ten aanzien van de SAJO wil ik nog opmerken, dat ze een merkwaardige

vitaliteit toonde, totdat ze door splijting ten onder ging. Sommigen waren werkzaam in het NAS, van oorsprong een syndikalistiese vakcentrale, die echter in 1923 in marxisties vaarwater kwam. En verscheidene SAJO-leden (ik denk aan Daan Goulooze) kwamen via deze ontwikkeling in de Kommunistiese Partij terecht. Anderen stapten over naar het NSV (anarcho-syndikalisties) of bleven vooral aktief in de antimilitaristiese IAMV. De derde groep, waartoe ik behoorde, zag geen heil meer in vakbonden, redeneerde alsof de grote Europese revolutie aanstaande was, en riep op tot het vormen van bedrijfsraden (sowjets) en tot bedrijfsbezetting. Een aanplakbiljet van die aard, gereproduceerd o.a. in *De Alarmisten* (bloemlezing met inleiding van 1975; uitgeverij Meulenhoff) is ontworpen en verspreid door de SAJO, omstreeks 1920. De SAJO bleef vrij lang aparte bijeenkomsten organiseren: in 1923 hield Theo van Doesburg voor haar een lezing met lichtbeelden over Dada. In het begin van dat jaar debatteerde ik met de theoloog Dr. A.H. de Hartog in een stampvolle zaal van de Haagse Dierentuin, en ook deze bijeenkomst was door de SAJO georganiseerd.

ALARM EN OPSTAND

Intussen was ik vooral aktief geworden in de vrijdenkersbeweging, en vele boeken en brochures zijn aan mijn atheïsme gewijd. De konsekwentie daarvan was voor mij het anarchisme, maar de politieke kanten daarvan kwamen in *De Dageraad*, met zijn zeer gevariëerde aanhang, natuurlijk niet allereerst op de voorgrond. Nochtans had ik in de anarchistiese beweging een extreme weg gekozen: voor de revolutie, voor bedrijfsraden, tegen parlementarisme en tegen onderhandelingen door vakbonden. En op allerlei terreinen verkondigde ik een radikale omwenteling of wegwenteling. Aangezien daarover vrij veel te vinden is in de bloemlezing *De Alarmisten* heb ik uit deze periode slechts enkele fragmenten uitgekozen. Van 1922 tot 1928 gaf ik *Alarm* uit (30 nummers) en *Opstand* (24 nummers) en in 1928 het bijzondere weekblad *De Nieuwe Kultuur* (elke week acht grote pagina's) gewijd aan het neo-humanisme in de breedste zin van het woord, met vele anarchistiese medewerkers. Het jaar 1928 was een hoogtepunt in mijn geestelijke produksie, nadat ik in 1927 twee maanden had gevangen gezeten wegens "opruiïng." Om mezelf een behoorlijke bestaansbasis te verschaffen was ik weer begonnen te studeren, wat me ontzaglijk veel tijd kostte. Ik verwierf aldus in 1927 de akte MO-A Frans, en in 1931 de akte MO-B in die taal. Het gevolg was dat ik me kon toeleggen op het geven van privé-lessen, onder andere voor opleiding van onderwijzers voor de akte Frans. Wat lezingen aangaat, en het uitgeven van brochures, bleef ik echter zeer werkzaam. Voorbeelden daarvan vindt men in het dubbelnummer van *De Gids* dat in 1969 verscheen naar aanleiding van mijn zeventigste verjaardag (nummer 6-7) en in het recente dubbelnummer van dat tijdschrift van dit jaar, met het oog op mijn tachtigste verjaardag.

HET FASCISME EN SPANJE

Ik schrijf hier weliswaar geen echte herinneringen, maar het jaar 1933 luidde natuurlijk een nieuwe periode in met de machtsverheffing van Hitler in Duitsland, het machtige buurland. De revolutionaire methoden, waarvan we

voorstanders waren, konden terecht worden aanbevolen als doeltreffende maatregelen tegen een fascistiese staatsgreep: Algemene werkstaking, of beter nog: bezetting van de bedrijven; algemene dienstweigering; het verlammen van het staatsbestel. Maar zulks wekte bij de regeringen van het type-Colijn, profiterende van de Duitse steun in de rug, het diepste wantrouwen. In 1933 zette een zwarte reaksie in, o.a. met een breed "beroepsverbod": wie lid was van enige organisatie links van de SDAP (vrijdenkers inbegrepen) kon niet in overheidsdienst zijn, en dat was een omvangrijk begrip. Talrijk waren de processen-verbaal, de arrestaties, de inbeslagnemingen. Ik schreef in die jaren tot en met 1938, behalve een boekje tegen de rassenleer *(Arische cultuur en Pruisendom)* tien brochures tegen het nationaal-socialisme van Hitler, het fascisme van Mussolini, en Franco in Spanje.

Maar het Spaanse treurspel was het meest dramatiese, omdat daarbij anarchisten van de FAI en syndikalisten van de CNT waren betrokken. Ze besloten weerstand aan Franco te bieden en samen te werken, in de Catalaanse "Generalitat" (zelfbestuur), in de militie en het leger, een half jaar zelfs in de centrale regering, met burgerlijke demokraten, socialisten en kommunisten. In mei 1937, toen ik in Catalonië was, beleefde ik daar de marxistiese overval op de libertaire anti-fascisten, die uit de politieke leiding werden gestoten. De CNT en de FAI bleven meestrijden tegen Franco. Maar was hun positiebepaling in juli 1936 - samenwerking met staatssocialisten tegen Franco - verkeerd geweest? Ik ontkende dat, ik verdedigde hen, ik hielp in 1937 in ons land de FAN (Federatie van Anarchisten in Nederland) op te richten met het weekblaadje *De Vrije Arbeider*. Maar de kritiek op de marxisten (afgezien van de revolutionaire POUM) was zeer fel, en een radio-uitzending vanuit Barcelona getuigt daarvan.

In de Nederlandse anarchistiese beweging ontstond de grootste verdeeldheid over deze kwestie, die ik hier niet kan beschrijven. Omdat voor mij het antifascisme op de voorgrond stond moest ik het "totalitaire" anarchisme wel afwijzen. Men ontdekt de betekenis van de problematiek in het laatste hoofdstuk van mijn boek *Grondslagen van het anarchisme* (1938) dat sindsdien tweemaal is herdrukt. Ik voorzag het uitbreken van de tweede wereldoorlog en ik was niet meer in staat te geloven aan de mogelijkheid van werkstaking of dienstweigering. Wél rekende ik op een Duitse inval en in 1939 wist ik, dat ik dan aan de kant zou staan van het overrompelde Nederlandse volk tegenover de Duitse nazi's. Ik heb daar nooit spijt van gehad, al werd ik al in oktober 1940 gearresteerd om - als gijzelaar - vier jaar in Duitse gevangenschap te vertoeven. In die tijd gingen alle organisaties van Nederlandse anarchisten ten gronde, en geen enkele daarvan kwam na de oorlog terug. De onmacht om een illegale verzetsorganisatie te vormen, de verdeeldheid inzake de houding tegenover het fascisme, de invloed van de geweldloosheid enz. hebben het anarchisme als beweging - laat staan als arbeidersbeweging - geliquideerd. Ik was er overigens ook van vervreemd geraakt door vijf jaar van oorlog. Een enkele keer heb ik geprobeerd me rekenschap te geven van deze vervreemding van het verleden, zoals in *De Gids* van 1965 (nummer 8) waarin ik het verhaal gaf van mijn intrede in de anarchistiese beweging, van de problemen in Rusland en in Spanje en...in Nederland, van mijn bewondering voor Bakoenin, mijn teleurstelling over de verburgerlijking van de arbeidersklasse: "West-Europa is contrarevolutionair geworden, het proletariaat inbe-

grepen. De droom is ten einde".
Ik wil echter, nu het in dit nummer van De As om mezelf gaat, de laatste alinea van dat artikel hier in zijn geheel citeren: "Maar ik ben niet deloyaal geworden jegens mijn eigen verleden. Toen ik al wist dat de wereld waarin ik had geleefd moest ineenstorten, heb ik - juist in 1938 - nog het enige boek geschreven, waarin ik mijn kennis van het anarchisme enigszins en beperkt heb samengevat. Misschien was het bedoeld als een hulde aan de nagedachtenis van de heldhaftige mannen en vrouwen die in de Spaanse burgeroorlog vergeefs hun leven hadden gegeven. Voor mij had ook geen politieke partij of beweging enige bekoring. Ik heb niet gespuwd in de bron waaruit ik gedronken heb. Aan mijn atheïsme en humanisme ben ik niet ontrouw geworden. Overwegend ben ik me gaan bezighouden met de modernste geschiedenis, de aktuele internationale politiek. Een romantikus zou zeggen dat ik het anarchisme heb vaarwel gezegd zoals men afscheid neemt van een gestorven geliefde. En ik ben niet hertrouwd. Maar ik geloof niet aan wederopstanding..."
Daarna ben ik me nochtans weer bewust geworden van het feit, dat ik de grondbeginselen van het anarchisme, zijn filosofie en zijn ethiek, zijn pleidooi voor zelfbeheer en decentralisatie, zijn opvattingen over opvoeding en sexuele hervorming nooit ontrouw was geworden, en dat die idealen ook zonder het bestaan van een libertaire arbeidersbeweging, ook zonder dat een revolutionaire situatie aanwezig is, van grote waarde zijn, zowel maatschappelijk als individueel. Ik heb de term "anarchisties reformisme" gebruikt, om aan te duiden dat de vrijheidslievende principes in elke samenleving (zowel die van Oost-Europa als West-Europa) als een zuurdesem kunnen werken. De roerige bewegingen van 1965 tot 1968 hebben me in die hoopvolle mening gesterkt. Van dat perspektief uit (de herleving van libertaire idealen in allerlei milieus) heb ik mijn boek *Anarchisme van de daad* geschreven (vijfde druk nu bij Pamflet) en van die positieve overtuiging uit getuigen de essays, die pas zijn gebundeld onder de titel *Anarchisme: inspiratie tot vrijheid* (Meulenhoff). Ik redeneer daarbij niet meer, zoals in de jaren van 1918 tot 1933, vanuit het geloof aan een grote Europese revolutie, maar wel vanuit het besef dat de grondgedachten van het anarchisme richtlijnen zijn voor een humane levens- en wereldbeschouwing.

NA DE OORLOGSTIJD

Na de oorlog heb ik me aan drie soorten werkzaamheden gewijd. Ten eerste heb ik mijn promotie voorbereid, met als hoofdvak Spaans (Frans en filosofie als bijvakken) zodat ik in 1951 promoveerde op een proefschrift, dat een psycho-analyse werd van een katholieke auteur, Calderon de la Barca, in wiens werk ik allerlei "Freudiaanse komplexen" naar voren heb gebracht. Ik kreeg later, van 1968 tot 1976, nog een leeropdracht aan de Amsterdamse universiteit om kollege te geven in de geschiedenis van Spanje en Latijns-Amerika. Ten tweede bestudeerde ik vooral de modernste geschiedenis, in verband met mijn journalistieke werk (buitenlandse politiek) zodat ik afgezien van honderden artikelen, kommentaren, reisreportages enz. veertien boeken schreef over landen, personen, oorlogen enz. in deze eeuw. Ten derde - en dat was voor mij minstens zo belangrijk - bleef ik aandacht schenken aan allerlei vormen van vrijheidslievend socialisme. Ik schreef *Dertig jaar Sowjet-politiek*

(1947) *Michael Bakoenin* (een levensroman; 1948), een *Geschiedenis van het humanisme in Nederland* (1967) en zoals gezegd *Anarchisme van de daad* (1969) en *Anarchisme: inspiratie tot vrijheid* (1979) en essays, ook over anarchisten, in *Bevrijding door verachting* (1976), zodat ik me met libertaire denkbeelden wel steeds bezig hield. Van 1946 tot 1953 schreef ik de hoofdartikelen in *De Vrijdenker*, terwijl ik ook aktief was in het Humanistisch Verbond. In 1946 gaf ik elke week een buitenlands overzicht in het onafhankelijke socialistiese tijdschrift *De Vlam*. Van 1951 tot 1954 redigeerde ik *Verstandig Ouderschap,* het orgaan van het NVSH. In 1968 en 1969 het maandblad *Mens en Wereld* van het Humanistisch Verbond. Aan *De As* ben ik gaan meewerken in 1973; ik schreef een aantal hoofdstukken over anarchisme in verzamelbundels, en voor de Stichting Burgerschapskunde (!) in 1977 een vrij omvangrijke brochure over anarchisme.
Tenslotte, nu ik er toch toe ben gekomen min of meer verantwoording af te leggen van allerlei werkzaamheden, is de vraag gerezen of mijn anarchistiese achtergrond invloed heeft gehad op mijn aktuele historiese beschouwingen. Ik heb daarbij geen anarchistiese normen aangelegd, dat zou te utopies zijn geweest. Bij de verdediging van de Cubaanse revolutie, het bewind van Allende in Chili, de koloniale bevrijdingsoorlogen zoals in Vietnam, enz. heb ik een vrijheidlievend socialisme wel als ideaal gesteld, als doel en uitkomst, niet als beginpunt. Ik heb elke stap voorwaarts, bijvoorbeeld van feodalisme naar een verzorgingsstaat, positief beoordeeld. Maar anderzijds heb ik een zo grondig wantrouwen behouden tegen staten, van welke kleur ook, dat ik me nooit met enig regime heb geïdentificeerd. Ik bleef het naakte, óók militaire karakter van staten doorzien. In de internationale wildernis schiep ik mezelf geen illusies, en die zouden ook gelogenstraft zijn geworden toen kommunistiese staten naar een klassieke patroon elkaars vijanden werden, zoals Joegoslavië en Albanië, de Sowjet-Unie en China, Vietnam en Cambodja... De "geopolitieke" faktoren bleven gelden, de staat toonde zich inderdaad een enorm gevaar voor de mensheid en het socialisme.
Ten tweede was er ook binnen de staten geen mogelijkheid voor werkelijke demokratie. En zo bleef ik krities staan tegenover elk nationaal regime, of dat nu de Verenigde Staten, de Sowjet-Unie, Israël, Joegoslavië of welk ander land betrof. Dat maakte kritiese kommentaren mogelijk. En ten derde ben ik in de bewapening de grootste bedreiging gaan zien van de toekomst der mensheid, in ontwapening de grootste revolutionaire mogelijkheid. Zolang deze zo klein blijft ben ik voor die toekomst zeer bevreesd.
Tegenover de levensgevaarlijke wedloop in bewapening blijft echter staan een kritiese bewustwording van individuen en groepen, de emancipatie inzake de godsdienst, de sexuele verhoudingen, de opvoeding, de arbeid. Aan vrijheidlievende idealen op al zulke gebieden kunnen de filosofie, de ethiek en de sociale opvattingen van het anarchisme positieve bijdragen leveren.
Anton Constandse *(juli 1979)*

DE OPSTANDELING
(FRAGMENTEN)

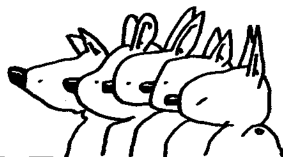
ONZE REVOLUTIONAIRE TAAK

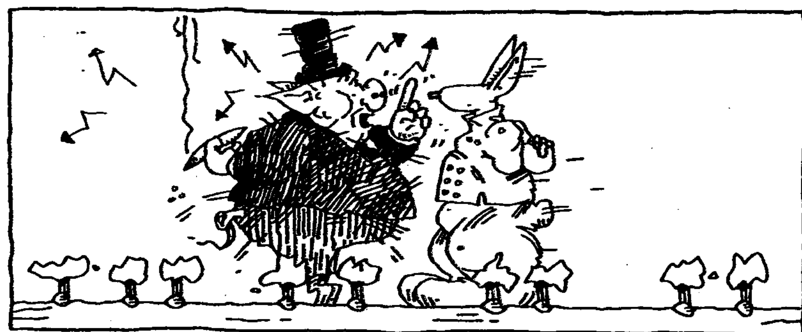
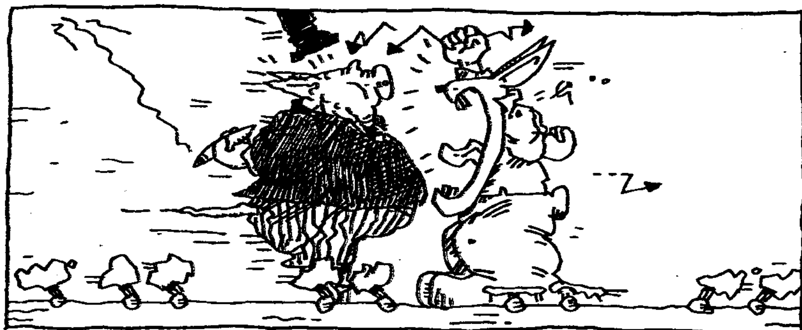
Er zijn partijmannen die van de hoogte van hun opgeblazen standpunt menen dat zij de revolutie eens even zullen oproepen, als ware 't een spiritistiese geestesverschijning. Kommunisten, die spreken van een marxistiese revolutie, anarchisten die 't hebben over een anarchistiese enz. Doch de revolutie - als laatste uitbarsting dan van de opgehoopte kracht der eeuwige revolutie, die bestaat - werpt haar bliksems onverwacht en ongevraagd in ons midden; ze treedt op, ze vliegt door het land, ze ontsteekt overal de fakkel van vrijheid en recht, die noodwendig er een is van wraak op tirannie en rechtsverkrachting. De revolutie staat op 'n bepaald niveau, dat niet vraagt naar wat een paar duizend revolutionairen willen. Doch de omwenteling vraagt wie bereid zijn haar te doen overwinnen. Niet de principiele revolutionairen roepen de tijd op - de tijd roept hen!
Het proletariaat in opstand vraagt niet; zullen we in de samenleving der toekomst brood hebben, maar is er brood tijdens de revolutie? Het brood moet veroverd worden. Dat doen geen principes en konsekwensies, dat doet alleen macht. "Zover onze macht reikt" bezitten we de produksie en haar middelen. Daarom: bij een proletariese revolutie staat de vraag der machtsformatie op de voorgrond.
Deze lijkt ons het best een arbeidersmacht te zijn, wanneer de georganiseerde proletariërs de produksiemiddelen in handen nemen, door middel van hun eigen organen, thans de vakverenigingen, of de groepen die zij nog daarenboven zullen vormen op het gebied van de produksie. In iedere gemeente dient een revolutionair arbeiderskomité voorlopig de gewapende macht te formeren, die de burgerlijke bestuurslichamen uit elkaar jaagt en opheft (gemeenteraden, B en W, politiekorps, burgerwachten enz.). We onderscheiden dus de ekonomiese machtsformatie der arbeidersverenigingen en de militaire machtsformatie...De gemeentelijke komité's zullen voorlopig zorg te dragen hebben voor onderwijs, onmiddellijke bescherming van de hervatte arbeid, 't isoleren der bourgeois-voorgangers. De arbeiders hebben evenwel zorg te dragen voor de vernietiging der staatsmacht (monarchale, ministriële macht, parlement, justitie, legermacht) met arbeidersbezetting der gebouwen. De staatsschuld wordt tegelijk met alle andere rentegevende papieren van bedrijven, fabrieken, maatschappijen, gemeenten, provinsies enz. geannuleerd. Rente wordt niet langer gegeven: dit kapitaal is dus vernietigd. De eigendom is in handen der arbeidersverenigingen. De staat is opgeheven. Aldus voert de revolutie naar decentralisatie, macht der arbeiders zelve, vernietiging der politieke macht en wetgeving...
(mei 1920)

In de eerste plaats zijn het de jongeren die het vraagstuk der zelfopvoeding en individuele vorming onder het oog te zien hebben. Wat leert ons het leven? De opvoeding in massa, de groei van de mens als "kuddedier". De kapitalistiese school heeft eveneens dit idee gepropageerd: klassikaal onderwijs, discipline, orde en tucht in de gelederen, eenzelfde leerplan voor alle scholen en alle kinderen. Doch zij is van dit pruisiese idee teruggekomen: thans ijveren de pedagogen voor individuele opvoeding, hoofdelijk onderwijs, zo klein mogelijke klassen. En dit besef van eerbied voor de persoonlijkheid, het karakter van ieder jong mens zou zeker uitstekende vruchten afwerpen, indien het onderwijs niet was gebaseerd op het aankweken van christelijke en maatschappelijke deugden."
Het besef van ieder individu, dat hij niet geregeerd wil worden, dat niemand het recht bezit over hem te heersen, maakt de grondslag uit der opvoeding tot het anarchisme. Konflikten kunnen hier niet uitblijven. Thans staat de jonge proletariër tegenover staat en bourgeoisie hevig vijandig, evenals tegen de maatschappij, die zij beheerst. Hij werkt dus mee met alle krachten, die aansturen op vernietiging van staat en kapitalisme, en met de machtsformatie, die drijft naar revolutie. Deze machtsformatie, welke ook bestemd is tot handhaving van de voordelen der revolutie - dus tot verdediging van de gewonnen vrijheid- moet evenwel nooit een regering worden der leiders, zoals de diktatuur van het proletariaat, die in Rusland bezig is zich om te zetten in een socialistiese staat.
Hierdoor wordt onze SAJO gekenmerkt. Veelal werken we daarin, wat genoemd is "op ons eigen houtje", als personen met een eigen wil. Zodoende is onze federatie er niet een voor massa-aksie, massa-demonstratie enz. maar een verband van jonge mensen die zich gedrongen voelen samen te werken, om tot de proletariese jeugd te spreken. Niet dus een organisatie, waar een schoolmeesterachtig bestuur de jonge leden in eenzijdigheid onderricht en (zoals het schoolmeesters betaamt) met een air van "laat de kinderkens tot me komen" de ouders toeroept: "Stuurt uw kinderen naar onze zondagsscholen" - maar een groep die de proletariese jeugd opwekt tot zelfwerkzaamheid door zelfopvoeding.
(juni-juli 1920)

KRITIEK OP DE VAKORGANISATIES (FRAGMENTEN)

De oorlog heeft wederom geleerd, dat het kapitalisme voortdurend het proletariaat verzwakt en zichzelf versterkt. De ontzettende oorlogswinsten, behaald op door de staat opgebrachte bedragen, hebben de internationale bourgeoisie enige honderden miljarden rijker gemaakt. De oorlogsschulden zijn aangewend tot betaling der grootkapitalisten, die munitie, schepen, olie, auto's, waren, kleding enz. enz. leverden. De renten dezer schulden (bijna jaarlijks 12 miljard dollar) moeten worden geroofd op de arbeid der proleta-

riërs, waarvan er miljoenen zijn weggemaaid of verminkt. Werkloosheid en loonsverlaging moeten de bourgeoisie in staat stellen goedkoper d.i. meer-en-intensiever-uitgebuite arbeidskrachten te verkrijgen, opdat de winst niet verminder. Strijd voor verbetering betekent rust voor het kapitalisme. Het najagen van hoger loon of korter arbeidstijd wil zeggen: verlenging voor en verzoening met het kapitalisme. Hoger loon zou hoger prijzen voor de waren beduiden. De uitbuiting zal niet verminderen. Integendeel: arbeid voor de kapitalisten opent de noodzakelijkheid van nieuwe oorlogen ten bate der bourgeoisie. Houden de arbeiders het uitbuitingsproces in stand, dan stapelen ze bouwstoffen op voor de nieuwe krijg, die slechts een voortzetting is met andere middelen van het kapitalisties bedrijf. Doch oorlog betekent nieuwe moord, nieuwe slavernij, groter lasten, geraffineerder uitbuiting.
Dan staken? Maar staking beduidt: verhongeren en de kapitalisten in de macht der bedrijven laten. Staken betekent: weigeren en kreperen. Doch de bourgeoisie blijft baas!
Arbeid leidt tot steeds groter ellende. Staken zal nog sneller naar de ondergang voeren. Daarom is het nodig, de praktijk van het nemen toe te passen, en beslag te leggen op de produksiemiddelen en de voorraden met de transporten; is het onvermijdelijk, de bourgeoisie te onteigenen en de revolutie door te zetten.
De marxisten hebben steeds beweerd, de wettelijke met de onwettelijke methode te willen verbinden. Maar de wettelijkheid heeft hen gedood. Zo maakt de strijd der vakorganisatie voor verbetering der kapitalistiese levensvoorwaarden haar vernietiging daarvan onmogelijk. Domela Nieuwenhuis had wèl gelijk, toen hij zei op 't kongres te Zürich in 1893: "Opportunist en Socialist - dat kan niet te samen gaan. Het dienen van twee heren is uit de boze. De christenen die 't geluk in de hemel verwachten, kunnen niet strijden voor een geluk op aarde. De socialisten, die verbetering in het kapitalisme mogelijk achten, kunnen niet tevens zijn direkte vernietiging willen en daarvoor onverdeeld hun krachten geven. In het samenwerken met christelijken en katholieken wordt het revolutionnair prinsipe prijs gegeven. Wie onderhandelt met de gele vakbeweging doet dit op de basis van het opportunisme, dat het revolutionair socialisme uitsluit."
Theoreties houdt ook het syndikalisme een gevaarlijk element in: dat van de overgangsperiode. Deze "diktatuur van den arbeid" beduidt: de diktatuur ener minderheid van proletariërs, georganiseerd in de vakorganisaties, wier leiders, bonzen en burokraten dàn de lakens zullen uitdelen. In Rusland hebben deze syndikalistiese leiders zich in het begin geschaard naast de staatsleiders, zoals in januari 1918. Doordat de bolsjewisten alle macht óók in de vakorganisatie wilden, is de samenwerking verbroken. Doch de leiders der syndikalisten tonen neigingen, hun gezag met dat van de staat te verzoenen in de "overgangsperiode".
De Russiese anarchisten hebben ook met de vakvereniging gebroken, omdat ze bij ervaring weten, hoe iedere overgangsperiode van leidersdiktatuur neiging heeft zich te vereeuwigen. De nieuwe (ekonomiese) diktators schaffen zichzelf en hun "overgangstoestand" niet af, en de arbeiders worden er het slachtoffer van.

Het kapitalisme, de staat en de kerk zijn organisaties, gevormd door de mens, maar weldra aan zijn macht ontgroeid. Er wierpen zich leiders op, priesters en meesters, zij 't soms zelfs gekozenen, die een zodanige invloed kregen op de leden, dat deze onderworpenen werden. De mens schiep het godsbegrip, de rechtsorde van de staat, de moraal van de privaat-eigendom – en thans is hij slaaf van zijn eigen scheppingen, waaraan hij macht toekent en de zijne afstaat. Hij gelooft, dat god, staat of patroon voor hem zorgen zullen en draagt hun zijn persoonlijke macht over. Daardoor wordt de mens machteloos en gehoorzaamt uit blind geloof.
Zo inderdaad vertoont zich de wisselwerking in iedere organisatie, die "prakties" arbeidt in het kapitalisme. De vereniging toch wordt 'n levensverzekering en voorzienigheidje, en zorgt voor haar leden, indien deze althans haar gehoorzamen. Alle macht wordt afgestaan aan de leiders, en wanneer deze de werklozen hun uitkering verstrekken, worden ze met nòg grotere macht bekleed. Uitvoerders van staatswetten worden ze er aan gewoon, de wil der bourgeoisie uit te voeren. Zelfs in de bedrijven komt deze slaafse dank voor de verkregen "medezeggingschap" uit. Toen de Delftse fabrieken van Hillen jubileerden, schonken de uitgebuite proleten geld voor kado's. Het federatiebestuur eerde de patroons mede!
De bezoldigde bestuurders, in voortdurend kontakt met de vertegenwoordigers der bourgeoisie, zijn niet-proletariërs geworden, van hogere stand en nòg groter gewicht. Hun funksie in het kapitalisme geeft hun een macht over de arbeiders, die hen konservatief maakt. De organisatie, de trots van de leider, wordt een verlengstuk van het kapitalisme en een aanhangsel van de staat. Maar revolutie betekent desorganisatie, ontwrichting en vernietiging van staat en kapitalisme beide, d.w.z. desorganisatie, ontwrichting en vernietiging van hun organen, van de vakverenigingen.
Er is overeenkomst tussen de SDAP in 1914 en de vakorganisatie in de revolutie. Indien de meerderheidssocialisten in 1914 de revolutie hadden aangedurfd, zou hun organisatie uit elkaar zijn gebarsten. Terwille van de organisatie moest de revolutie voorkomen worden. Evenzo is het met de in het kapitalisme ingeleefde vakorganisatie, welke een wapen zal blijken tegen het proletariaat. Door de revolutie, het bezetten der bedrijven en voorraden, worden de leiders door de proletariese zelfaksie overbodig gemaakt, en met hen hun verenigingen, die als hinderpalen vernield zullen worden. Want evenals de partij is ook de vakorganisatie een kapitalistiese groepering, en vrees voor haar ontbinding moet de leiders inspireren tot daden, welke de werkzaamheden der arbeiders zelf verlammen, dus tot kontra-revolutionnair onderhandelen. De revolutie zal door de arbeiders zelf, en door de arbeiders alleen worden doorgevoerd met uitsluiting van politiekers en bonzen. Daarom verzetten deze zich en prediken de "overgangstoestend". Want ze weten, wat in een brochure van de Duitse AAU stond: "De omwenteling is een meedogenloos vagevuur. Niets zal evenwel het proces kunnen tegenhouden. De sterkste hindernis op deze weg zullen niet de kapitalistiese machten zijn, maar die oude organisatievormen der arbeiders zelf, partijen en vakverenigingen welke, onder het kapitalisme ontstaan, als macht boven het proletariaat staan."
Kenmerkend is, dat de bourgeoisie zélf wil, dat de arbeiders lid zijn van een

vakorganisatie. Toen in Amsterdam iemand om hulp kwam bij het Burgerlijk Armbestuur, werd hem deze geweigerd "omdat hij geen lid was van een vakvereniging en men dus geen kontrole over hem had!" De vakbeweging zelf komt de autoriteiten tegemoet. In Amsterdam bood het Plaatselijk Arbeidssekretariaat (PAS) aan, de distributie van gemeente-artikelen over te nemen en de "revolutionnaire (!)" vakverenigingen waarborgden aan de zozeer kontra-revolutionnaire regeerders, dat hun vis op de beste wijze aan de man zou worden gebracht. Dat oppositie tegen dit gedoe van met de bourgeoisie konkelende bonzen is begrijpelijk. In "De Tabaksbewerker" van 4 december 1921 staat in de korrespondentie, dat een stuk niet geplaatst wordt, omdat de strekking "tegen de organisatie" gaat. De bonzen dulden geen tegenspraak. De afgescheiden groep van metaalbewerkers "Nieuw Leven" te Amsterdam schrijft: "De sterkste oppositie werd echter stelselmatig de kop ingedrukt, het werd onhoudbaar."

En verder: "Het komt niet veel meer voor, maar als je nu een bestuurder van een soc.-dem. met die van een onafhankelijke vakvereniging hoort debatteren, dan heeft het waarachtig veel van een ruzie tussen twee verkopers van Leidse kaas over het gehalte van hun waar." Zijn ze ook anders dan kooplui? Uit 't noorden is mij een geval bekend, dat de heren bijv. 2 cent per uur meer moesten bedingen voor "hun" organisatie, en begonnen met er 3 te vragen. Met marchanderen en afdingen hadden de patroons dan tòch toegegeven. Een prachtig voorbeeld van "direkte aksie."

Het zal duidelijk zijn, dat voor een revolutionnair geen plaats is in een dergelijke burgerlijke organisatie en dat daarom de leuze zijn moet: Uit de vakverenigingen.

In het kapitalisme betekent praktiese organisatie het kweken van een groepskonservatisme, een behoudzucht om behaalde "voordelen" onder dit regiem niet te verliezen. De organisatie heeft een positie veroverd, en weet, dat ze die zal verliezen door de revolutie. De revolutie betekent aksie, en een vernietigende aksie. Doch terwijl ze het burgerlijke afbreekt, schept ze nieuwe organen, die zuiver proletariese werktuigen zijn tot het dóórzetten der revolutie, op de grondslag der bedrijfsproduksie en transport-distributie, zodanig, dat deze in handen der arbeiders komen, met uitsluiting van politiekers en bonzen, omdat deze door onderhandelen het strijdende proletariaat in de rug treffen door verraad, zoals in Italië, en in Duitsland met Max Hölz. De Russiese revolutie van 1905 die de "raden" en de Duitse opstanden na 1918 die de "Arbeiter-Unionen" verwekte, zijn de voorbeelden van proletariese organen door en na de aksie. Het gevaar is groot, dat hun voortbestaan in een kapitalisties miljeu (dat de revolutie overwon) leidt tot verwatering of verandering van karakter. Daarom kunnen de proletariese organen slechts revolutionnaire werktuigen blijven door onophoudelijke, het kapitalisme en de staat verwoestende aksies, die geen stilstand, geen konsessie, geen kompromis en geen onderhandelen dulden.

Tot nu toe waren de arbeiders slechts geprostitueerde middelen voor de bonzen en hun organisaties of partijen. Het tijdperk is ingeluid, dat door eigen daden het proletariaat zichzelf van zijn kracht bewust gaat worden en van zich afwerpt al wat in de weg dreigt te staan op de banen naar de bevrijding. De strijdende voorhoede der proletariese klasse in de bedrijven der bourgeoisie heeft haar grootste vijanden te zien in de van haar losgemaakte leiders.

Slechts de geestkracht en de solidariteit der arbeiders als klasgenoten, welke de scheidende sekten met hun bonzen vernietigen, kan de boeien der burgerlijke instellingen verbreken. Reeds klonken de kreten der Russiese anarchisten, door de leiders en autoriteiten verraden. In de fabrieken van Italië en de gevangenissen van Duitsland worden de opstandelingen geknecht, die boeten voor hun breuk met de bonzen. Maar als schrikwekkende vonnissen over deze maatschappij met al haar organisaties dreunden de schoten der gewapende opstandelingen met Machno in Rusland, met Hölz in Duitsland; barstten de ontploffingen uit door aanslagen van arbeiders, ook hier in het achtelijke land der verzadigde nieuwe priesters. Tot nu toe hebben niet-proletariërs het socialisme gepropageerd in lange artikelen en schone redevoeringen. Wanneer de arbeiders spreken zullen, dan zal dit niet zijn in welluidende zinnen of in "krachtig applaus." Hun ontwaking zal verschrikkelijk zijn voor een ieder, die niet naast hen staan zal, omdat het lang gemarteld en eindeloos verraden proletariaat zich wreken zal op de dag der meedogenloze afrekening.
(januari 1922)

FERDINAND DOMELA NIEUWENHUIS ALS OPVOEDER

De thans historiese gestalte van Domela Nieuwenhuis valt naar vele zijden te belichten. Hij was de grootste socialist die Nederland ooit heeft gekend – de eerste vrijdenker die in de godsdienst het geestelijke wapen zag der bourgeoisie – een anarchist van internationale betekenis. En over dit alles was veel te schrijven. Doch F.D. Nieuwenhuis was wellicht bóvenal opvoeder des volks. De grote Noorse dramaturg Hendrik Ibsen heeft eens geschreven: "De mensen willen slechts speciale revoluties, revoluties in het uiterlijke, in het politieke enz. Dat alles is slechts knoeiwerk. Waarop het aankomt, dat is de revoltering van de menselijke geest". En een ander anarchist, Francisco Ferrer, zei tot zijn vriend Naquet: "De tijd verschoont slechts die instellingen, aan de opbouw waarvan de tijd zelf zijn aandeel heeft gehad. Wat het blote geweld heden voor ons wint, kan ons morgen door een andere gewelddadige daad worden ontnomen. Slechts die stadia der vooruitgang zijn duurzaam, die wortelen in het denken en gevoelen der mensheid vóór ergens een wet hen goedkeurt. De enige weg, het goede te verwerkelijken is, het te leren langs de weg der opvoeding en het te verbreiden door het vóórbeeld". Zo was ook Domela Nieuwenhuis overtuigd van de noodzaak, de mens tot de vrijheid op te voeden, alvorens er van vrijheid sprake kon zijn. In zijn "Van Christen tot Anarchist" reeds luidt zijn konklusie: "Maar van één ding ben ik sterker dan ooit overtuigd en naarmate ik ouder ben geworden, heb ik steeds meer ingezien, hoe de voornaamste faktor om vooruit te komen, door ons is verwaarloosd of althans niet zodanig als hoofdzaak beschouwd is als hij wel verdiende, n.l. de opvoeding van het toekomende geslacht".
FDN was een vrijdenker en een anarchist. Hij was dus vóór de opwekking in elk mens van de redelijke en zedelijke aanleg, vóór zijn ontwikkeling tot sociaal wezen, dat hij in kiem is. Doch tevens was hij vóór de ontplooiïng van

elk individu naar zijn eigen karakter, voor de ontvouwing der persoonlijkheden elk naar hun eigen aard. Hij was socialist – want hij wilde de heerschappij ener rovende horde over de massa, vervangen door het beheer dóór de gemeenschap van de produksiemiddelen, opdat voor elk de sociale noden zouden zijn opgeheven. Hij was individualist – want hij begeerde een inrichting der samenleving waardoor elk zijn eigen wezen zou kunnen verwerkelijken. Zijn ideaal was dus de *anarchistiese* maatschappij, waarin door vrijwillige vereniging, door vrijheid en solidariteit, door zelfbepaling en verantwoordelijkheid de mensen op velerlei wijzen naast en met elkander, en op veelsoortige gebieden, zich zouden kunnen tesamenvoegen naar hun behoeften, hun geestverwantschap, hun karakter, hun neigingen. Een dergelijke samenleving, ze mogen uit de omwenteling geboren worden, bestaat niet door het geweld. Slechts door de gezindheid der mensen is zij te handhaven, en de blijvende revolutie kan slechts resultaat zijn der opvoeding: opvoeding tot redelijke en zedelijke bepaling van het eigen karakter.
Zij was het allesbeheersende doel van Nieuwenhuis'arbeid. FDN wilde niet heersen, niet bevelen, geen volgelingen kweken en geen aanbidders. Het is niet zijn schuld, dat sommigen aanhangers inplaats van zichzelf... Nieuwenhuizianen waren en met hem... stierven. Hijzelf zou voor deze medelijdend de woorden van De Génestet hebben aangehaald: "Wees u zelf, zei ik tot iemand! Maar hij kon niet, hij was niemand!" Want FDN heeft ons willen toeroepen: Geloof niet in mij. Geloof in u zelf. En als gij u zelf hebt gevonden, zult ge mijn medestrijder kunnen zijn. Ik wens geen gelovige slaven, maar denkende vrije mensen naast mij. Voedt in die zin uw kinderen – voedt zo u zelf op!" En in zijn "Geschiedenis van het Socialisme" verzuchtte hij: "Het socialisme kon niet verwerkelijkt worden bij gebrek aan socialisten, evenals in Frankrijk de republiek niet gedijen kon bij gebrek aan republikeinen. Republikeinen worden er niet geboren, evenmin socialisten – ze moeten opgevoed en ontwikkeld worden. Dus *opvoeding en ontwikkeling* – ziedaar de weg om erin te slagen!
Een geliefde en vaak aangehaalde uitdrukking van FDN was: "Onze barbaren komen van boven". Dit woord is zeker van toepassing op het leven der kinderen: hun verkrachters (de aanranders van hun wezen) staan boven hen. Is het wonder, dat de mens met rechtvaardigheidszin ópkomt voor het kind, dat onderdrukt wordt en deswege geen enkel recht kan laten gelden? Zo was het ook Domela vergaan. In zijn levensgeschiedenis schetst hij hoe hij reeds zeer vroeg de invloed onderging van Fourier, die begreep dat alle grote dingen voortkwamen uit hartstocht en die dus die hartstocht niet onderdrukken, doch hem leiden, sociaal te werk stellen en sublimeren wilde. Voorts kende hij Owen, die de invloed van de erfelijkheid en van de omgeving op het kind schetste. En dan vooral Rousseau, die zeer veel deed voor opvoeding tot zelfbeheersing der eigen natuur. Voeg daarbij Fröbel, Basedow, Ellen Key, allen bekende pedagogen – en Saltzmann, hier bekend door zijn "Mierenboekje" over de opvoeding der opvoeders – en je begrijpt, hoe Domela zich reeds spoedig voor de pedagogie interesseerde. Doch reeds onmiddellijk na de onderwijswet van 1878 van het ministerie-Kappeyne verklaart hij zich tegen de openbare neutrale staatsschool, die hij een sekteschool noemde. De staatsschool moest en moet volgens de wet "de christelijke en maatschappelijke deugden" aankweken. Wat zijn dat? vroeg Domela. Toch niet de christelijke

deugden der katholieken en orthodoxe protestanten. "Dus dan is zij godsdienstig in de zin der modernen en de kwalifikatie van moderne sekteschool, door velen onder de tegenpartij aan haar gegeven, was volkomen gewettigd". Om de school vrij te maken van de staat, moest hij ook later vóór vrij onderwijs der schoolverenigingen zijn. Reeds in 1879 bepleitte hij gelijkstelling van vrije en staatsscholen en hield hij de liberalen voor: "Overigens: de ware vrijheid is verdraagzaamheid, is het verlenen van vrijheid aan anderen, in de vaste overtuiging dat op de duur de vrijheid het meest zal winnen door de vrijheid".

En reeds als aanhanger van Marx en als sociaal-demokraat was hij tegen het staatsonderwijs. Hij beriep zich gaarne op Marx' kritiek op het Duitse partijprogram, waarin deze zegt: "Geheel te verwerpen is een volksopvoeding door de staat. Regering en kerk moeten beiden van elke invloed op de school worden uitgesloten". En met Multatuli zegt hij: "Het onderwijs is tot een regeringsmiddeltje gemaakt. Het onderscheid tussen het christelijke en het staatsonderwijs bestaat hierin: het christelijke onderwijs wordt bedorven van de hemel uit, het staatsonderwijs van De Haag uit, d.w.z. door de regering". Domela begreep, dat de staat slechts bedoelde, goede staatsburgers te kweken, goede vaderlanders, gehoorzame soldaten, onderdanen met christelijke (gehoorzamende) en maatschappelijke (kapitalistiese) "deugden". De opvoeding was bijzaak. "Als de school de kinderen niet het leren verleert, heeft ze al veel goeds gedaan". (Multatuli). Verandering kon hier slechts komen door een opvoedingsmethode, welke waarlijk de kinderen tot vrije mensen wil doen worden, en welke door zelfstandige schoolverenigingen wordt ter hand genomen, onafhankelijk van de politiek der parlementaire partijen en de regeringskliek met haar voortdurende korrupsie van alle goede zeden. Indien FDN sociaal-demokraat was gebleven, zou hij hebben medegewerkt aan verbetering der huidige wet, die de stichting van vrije scholen althans financiëel gemakkelijker maakt. Als anarchist heeft hij tegen elke staatsinvloed op de school geijverd.

Hoezeer de volksopvoeding Domela ter harte ging, blijkt wel uit zijn eerste belangrijke werk "Het kommunisme en de officiëele wetenschap" (1888), dat ook thans nog uiterst lezenswaard is, en waarin hij zegt: "Wanneer wij dus aandringen op voeding als hoofdvoorwaarde voor welvaart en ontwikkeling, dan doen wij dit, omdat wij de band niet miskennen die tussen lichaam en geest bestaat, dan willen wij dit ter bevordering van de geestelijke ontwikkeling". En later eist hij voor elk mens, die vrijwillig de gemeenschap erkent, allereerst: "ontwikkeling van mijn natuurlijke aanleg, om deel te kunnen nemen aan alle geestelijke zowel als aan alle materieële voordelen der beschaving". Toen was hij atheïst. Reeds als theoloog had FDN kennis gemaakt met de voorbereiders van het atheïsme door het humanisme. In Holland verlieten Huet en Pierson de kerk omdat zij het menselijk zedelijk en redelijk oordeel niet meer wilden onderwerpen aan bijbel- en kerkgezag; in Duitsland had Strausz afscheid van het christendom genomen en Feuerbach schitterend het atheïsme gepropageerd. Feuerbach toonde aan, dat de mens de oorzaken van tal van verschijnselen niet kende, en die dus toeschreef aan onzichtbare mensen, aan geesten. Dat deze geesten goden werden en dat dus god slechts de verbeelding was van een machtig, onzichtbaar mens. De mens schept zich goden naar zijn eigen beeld – doch een geest zonder menselijk lichaam is een

waangedachte. Als god echter niet bestaat, is de mens het hoogste wezen. Na hem verheft Max Stirner het ik tot het hoogste op aarde. Dit alles is humanisme: de verheffing van de mens tot de maatstaf aller dingen en de bevordering van zijn geluk als opperste doel. In zijn "Geschiedenis van het socialisme" luidt het bij Nieuwenhuis: "Op lager, dierlijk standpunt is de mens een troepen- of kuddendier met alle eigenschappen, aan die staat verbonden, maar door toenemende ontwikkeling zal hij zich uit die toestand weten te verheffen tot een individueel wezen, tot een Ikheid. De majesteit van het Ik te veroveren, dat moet het streven zijn van de mens, wiens gevoel van eigenwaarde tot ontwikkeling is gekomen en alle belemmeringen, die haar in de weg gesteld worden, moeten opgeruimd worden". Zo is dus het program van FDN gegroeid: humanitaire opvoeding tot ontwikkeling van de gemeenschapszin – libertaire opvoeding tot ontplooiïng der individualiteit – rationalistiese opvoeding tot ongestoorde ontvouwing der rede. Hij onderschrijft Ferrers woorden: "De moderne school wil *alle* vooroordelen bestrijden, die de algehele vrijmaking van de mens in de weg staan. Daarom wendt zij zich tot de menselijke rede, dwz zij wil de kinderen de wens bijbrengen om de oorsprong van alle maatschappelijke onrechtvaardigheden te erkennen, opdat zij deze van hun kant kunnen bestrijden en weerstaan. Ons vrijdenkerschap bestrijdt de broedermoordende oorlogen, zowel binnen- als buitenlands; het gemis aan vrijheidsbegrip; de uitbuiting van de mens door de mens; de knechtschap der vrouw; het bestrijdt alle vijanden der menselijke harmonie: de onwetendheid, de slechtheid, de hoogmoed en andere ondeugden en kwalen, die de mensen verdelen in onderdrukkers en onderdrukten".

Waar het voor ons op aankomt – dat is niet in de eerste plaats onderwijs, doch de opvoeding, hoewel zonder goede opvoeding ook de voedingsbodem tot kennis ontbreekt. De opvoeding echter dient karaktervorming mogelijk te maken. Zij moet eerst *humanitair* zijn. Het kind toch – en de mens – is in aanleg een "sociaal dier". Hij heeft dus de sociale, doch ook de dierlijke eigenschappen. De juiste opvoeding bestaat in het wekken der eerste, het onderdrukken der laatste door de werkzaamheid van de menselijke deugden. Gaarne haalt FDN de woorden aan van Krythe, die vertaald luiden: "Meent ge dat opvoeden scheppen is? Dan zul je steeds bedrogen uitkomen. Nog het goede, nog het kwade schept gij er in of er uit. Het goede aankweken, opdat het welig groeie en gedije, opdat het 't kwade verstikt, dàt is de kunst der opvoeding". Hier hangt ontzaglijk veel af van de vraag, of inderdaad de omgeving in het kind het goede steeds kan wekken. Zij is een vraag van grote betekenis en het antwoord moet zijn: een samenleving, die zelf barbaars is, en met kapitalistiese beroving, militaristiese moord en onzedelijk gezag wordt gehandhaafd, kan nooit het miljeu zijn waarin het kind kàn gedijen. Opvoeding eist dus: radikale omwenteling der samenleving in libertair-socialistiese zin. Opvoeding eist: revolutie in opvoeders en omstandigheden! Hoe is het nu? Op school leert het kind inplaats van menselijke opstandigheid – blinde gehoorzaamheid. Geen liefde tot mensen – maar overgave aan staat en wet en eigendom en justitie, ook al beduiden ze dood en uithongering en beroving en onrecht jegens onze medemensen. Geen aardrijkskunde – maar staatsgrenzen moet het kennen. Geen geschiedenis der kultuur – maar verheerlijking van gezaghebbers, rovers (J.P. Coen, Piet Hein, van Heutsz), moordenaars als nationale helden. Geen redelijke bezinning, doch geloof aan de God van dieven en

moordenaars. Men zie de geschiedenisplaten – men luister naar het zingen der haatwekkende nationale liederen of het van zelfverheffende vroomheid overlopende Wilhelmus. Bij 't rekenen leert het kind rente en winst te bepalen en op te voeren, bij 't lezen: zich te voegen naar de huidige wetten. Het kind wordt gedresseerd, gedrild. De onderwijzer is opperste autoriteit. De banken zijn folterwerktuigen. Afkijken (aan een ander hulp vragen) en vóórzeggen (een ander hulp bieden) zijn streng verboden. Elk wederkerig hulpbetoon is uit de boze.
Gelukkig is de strijd van FDN tegen dit alles niet vergeefs geweest. De moderne opvoeders doen steeds meer pogingen, tafeltjes en stoeltjes in te voeren, hulp onderling toe te laten, de liederen beter te kiezen, het geschiedenisonderwijs te verbeteren en het rekenen te zuiveren. En vooral ook: steeds meer individueel onderwijs te geven.
De *libertaire* opvoeding toch bedoelt, het kind niet iets in te pompen, doch het redelijke en zedelijke van de aanleg er uit te halen. "Opvoeden" beduidt: het kind zó voeden dat het opgroeit. "Ontwikkelen": loswikkelen wat verborgen lag. "Education": iets uit het kind leiden. "Erziehung": iets uit het kind trekken. Altijd beduidt opvoeding dus: het menselijke wezen in het kind tot wasdom doen komen. Domela zegt: "eigenaardig" en "eigenzinnig" zijn twee woorden voor ongunstige eigenschappen. Waarom? Is het niet goed dat het kind eigen aard en eigen zin ontwikkeld? Menen de ouders, dat ze zó voortreffelijk zijn, dat het kind een kopie moet wezen van hun verschijning? Dan dwalen ze toch wel heel erg. "Onze taak toch is, om onszelve *overbodig* te maken, zodat de kinderen onafhankelijk hun weg kunnen gaan en vrij hun vleugels uitslaan. En wat men van de school kan verlangen is minstens dàt, dat zij de lust tot leren en onderzoeken niet doodt en afleert. Wij verkiezen boven de woorden van Fröbel: "Laat ons vóór de kinderen leven", die van Ellen Key: "Laat ons de kinderen laten leven". Reeds Jean Paul zei: "Hoe meer de opvoeding vrij laat, des te waarachtiger wordt het kind: verbiedt zo weinig mogelijk".
Doch vrijheid is geen losbandigheid of baldadigheid. De pedagogiese wetenschap is deterministies, d.w.z. ze aanvaardt, dat elk verschijnsel een oorzaak heeft en zoekt daarnaar. Wanneer een kind baldadig is, vindt de verkeerd geleide of onderdrukte levensenergie een uitweg. Het kind moet iets doen: kan het niets màken, dan moet het iets kapot maken. Maar het moet aktief zijn, en zijn wezen, zijn wil uitdrukken in iets dat het tot stand brengt, dat het schept. Geeft dus het kind géén afgewerkt mooi speelgoed – maar materiaal om naar eigen keuze iets te maken. Leert het werktuigen gebruiken, leidt het, beschermt het tegen gevaar – maar laat het kind rustig denken en rustig werken. Grijpt niet elk ogenblik in; laat het spel vrije arbeid wezen! Elke oorzaak heeft haar gevolg. Welnu: voedt 't kind goed – geeft het speel- en werkmiddelen – zorgt voor licht, lucht en vrijheid – beschermt het – en het zal schoon opgroeien, zoals een plant in dezelfde omstandigheden niet kan nalaten te bloeien. De werkschool was zeker ook Domela's ideaal.
Nu heeft elk kind z.g.n. gevoelige periodes, waarin het vatbaar is voor het opnemen van bepaalde kennis. Bij ieder kind is dat verschillend. Elke opvoeding moet dus individueel, hoofdelijk geschieden, wil het kin niet bedorven worden door verkrachting van zijn aard. Gelukkig zijn de idealen van FDN steeds meer aanvaard: voor 't kind zelfwerkzaamheid, en in de aktiviteit

zelfbepaling en verantwoordelijkheid. Voor de opvoeders zó weinig kinderen, dat elk kind hoofdelijk wordt onderricht. Dan zullen de vermogens van 't kind zich ontwikkelen moeten, dan zal het kind moeten werken uit eigen aandrang.
De opvoeding moet ook *rationalisties* zijn: het kind moet niets aannemen op gezag, doch slechts wat het zelf begrijpt. En de antwoorden op kindervragen moeten eerlijk zijn. Als ge fantaseert, vertelt dan dat het sprookjes zijn. Maar liegt het kind niets voor.
Doch niet alleen de opvoeding der kinderen ging Domela ter harte. Ook die der ouderen verwaarloosde hij geenszins. Hij was wellicht een der grootste opvoeders van het proletariaat. Zijn methode was eenvoudig en duidelijk. Als FDN iets te zeggen had, deed hij dat in zijn gemakkelijke, gemoedelijke stijl, die ieder pakte, en in woorden die elkeen verstond. Geen zweem van geleerddoenerij lag in zijn werk. Menigeen dacht, dat FDN aan filosofie wel niet zou doen. Weinigen wisten, hoezeer hij zich voor àlles in 't leven interesseerde en zelfs een uitvoerige studie schreef in "De Banier" over de pessimistiese wijsgeer Eduard von Hartmann, die in zo menig opzicht zijn tegenhanger was. Even gemakkelijk echter als dergelijke wijsgerige artikelen schreef hij ééncents-pamfletten. En FDN is beroemd geworden door de heldere wijze, waarop hij de arbeiders vóórlichtte. Hij gaf hun alle materiaal, waardoor ze zelf aan hun opvoeding konden werken. Niemand heeft zo ontzaglijk veel voor het volk vertaald, zoveel handboekjes uitgegeven, zoveel brochures in grote oplagen verspreid. En nooit was zijn doel: het dienen van enig organisatie- of partijbelang, nooit streefde hij naar leiderschap. Altijd wilde hij onderrichten en helpen ontwikkelen. Hij legde de hechte grondslagen, waarop de zelfbewustzijnsontwikkeling van het proletariaat mogelijk was.
Domela Nieuwenhuis was één der schitterendste vertegenwoordigers van het *neo-humanisme.* Het humanisme toch heeft de godsdienst ondergraven door het menselijk oordeel en het menselijk geluk als het maatgevende te aanvaarden. Daarmee was de mens weer "ontdekt" en tevens in ere hersteld. Grondslag van het humanisme was dan ook: de mens is niet van nature slecht, zoals de godsdienst leert, doch in beginsel is hij een redelijk-zedelijk wezen. Voor de godsdienst is de opvoedingsmethode die der dwang: omdat de mens van nature zondig heet, moet hij door tucht, door straf, door slaag worden geleid in de banen der kerk. Niet alleen op de "Glindhorst" regeerde de zweep! Daartegenover stelt FDN met de moderne opvoedkundigen (Rousseau, Spencer, Ellen Key) als feit, dat het kind zijn natuur moet kunnen ontwikkelen en dat de opvoedkunde het goede er moet uithalen. Wat men egoïsme noemt, zegt FDN , is in de grond niet verkeerd. Waren de arbeiders slechts zó egoïsties, dat ze weigerden hun arbeidskracht en hun lichaam ter beschikking te stellen van bourgeoisie en staat, dat ze weigerden zich te laten beroven. Dit egoïsme zou de basis zijn voor het streven naar persoonlijk geluk. Doch in dit pogen ervaart de mens, dat hij niet door en op zichzelf gelukkig zijn kan, doch de medewerking van anderen behoeft, hun genegenheid, hun liefde, hun bereidwilligheid, en dat hij deze behoort te wekken. Zo komt de redelijke en zedelijke "egoïst" tot altruïsme. Een doel van alle opvoeding moet zijn, niet de menselijke begeerten te onderdrukken, doch ze daarheen te leiden, dat ze gemeenschappelijk bevredigd worden. Dan is de harmonie bereikt tussen egoïsme (zelfliefde) en altruïsme (liefde tot

anderen). Dan breekt het besef door, dat wanneer elk individu gelukkig wil zijn, de samenleving des te beter wordt. En tevens dat een zo welvarend en gelukkig mogelijke maatschappij de waarborg is voor geluk en vrijheid ook van de enkeling. Waar Domela naar streefde was de harmonie tussen mens en maatschappij door een vrijheidlievend socialisme. En hij zelf was het lichtende voorbeeld, hoe iemand door verwezelijking van zijn eigendoeleindenen door verwerkelijking zijner persoonlijkheid, dus *door individualisme tevens de gemeenschap kan dienen*.
Het leven en de ontwikkeling van Domela Nieuwenhuis was een voorbeeld voor alle mensen. Alleen daardoor voedde hij reeds op, want de invloed van grote persoonlijkheden is niet gering. Zijn groei van christen tot anarchist is een voorbeeld van menswording. Doch tevens was hij anarchist. Ons doel – aldus leerde hij – is *niet*: de mensen te regeren, *niet:* ze tot gehoorzame volgelingen te maken, *niet:* ze te organiseren. Maar het moet zijn: de mensen op te voeden tot zelfregering en vrijheid en zelfwerkzaamheid. Moet zijn: ze tot zelfbewustzijn te brengen en tot ontplooiïng hunner eigen individualiteit. Moet zijn: ze uit eigen verantwoordelijkheid en redelijk besef en zedelijk oordeel te doen begrijpen, dat het lot van allen het onze bepaalt, dat wederzijds hulpbetoon noodwendig en vrijwillige samenwerking nuttig is. Streef er nooit naar, de mensen te bevelen en te straffen. Tracht immer hen *op te voeden* en hen behulpzaam te zijn. Daarom is Domela Nieuwenhuis het grootst als opvoeder, en als zodanig leve hij het sterkst in onze herinnering voort. *(oktober 1926)*

WAAROM IK SOCIALIST WERD

Het was misschien beter hierboven te plaatsen: "Waardóór ik socialist werd" – want het waaròm veronderstelt een wilsdaad en zijn we niet veelal socialist ondanks ons zelf? Doch omdat er toch in de evolutie van de mens ook een belangrijk element schuilt van zelfbewustzijn en eigen wil, zal ik trachten te zeggen "waarom" ik socialist werd. Het is moeilijk, want op mijn negentiende jaar reeds was ik lid ener anarchistiese jeugdorganisatie en hield over het socialisme "lezingen".

Ik ben niet uit een socialisties, zelfs niet uit een proletaries gezin. Mijn ganse familie is volslagen burgerlijk, vaak konservatief, en ik groeide op in een kleinburgerlijk miljeu met middelmatige bestaanszekerheid. Daar ik mijn vader vóór mijn vijfde levensjaar verloor en mijn moeder ons grote ontwikkelingsvrijheid toestond, was ik in de gelegenheid te lezen wat ik wilde. Op mijn veertiende jaar werd ik hevig getroffen door de "Max Havelaar". Op mijn zeventiende had ik alle werken van Ibsen genoten en verslond Nietzsche. Op mijn achttiende jaar gaf ik (nog op de Normaalschool) een eigen maandblad uit van acht bladzijden ("Minerva", later "Psyche") waarin ik naar een vorm zocht voor mijn opstandigheid, mijn zwaarmoedigheid en mijn verontwaardiging. Ik verklaarde in Judas het tragiese, rehabiliteerde hem. Ik fulmineerde tegen de oorlog. Mijn katechisatie-religie werd Tolstojaans en radikaal, en vrij spoedig kwam ik tot atheïsties anarchisme.

Ik werd dus socialist door een literatuur, die de opstandigheid in mij wekte en het individueel verzet in mij deed groeien tot revolutionair inzicht. Zo kwam ik eerst tot Proudhon, omdat ik zijn stijl had bewonderd in een fragment, waarmee ik tijdens mijn studie kennis maakte. Na hem las ik Kropotkin, Bakoenin, Domela en heb in de loop der jaren steeds meer het sociale element in elke persoonlijke bewustwording naar voren gebracht. Er bestaat voor mij geen tegenstelling tussen socialisme en individualisme omdat ik anarchist ben.

Doch de idee van het socialisme liefhebben beduidt niet, van de arbeiders houden. Hun halve-centjes kapitalisme heeft me gebracht tot een hevige aanval tegen de vakorganisaties en waar ik socialist was uit beginsel en niet uit belang, bleef ik me verzetten tegen elk verraad van het beginsel terwille van een tijdelijk voordeel, dat uit samenwerking met de bourgeoisie te verkrijgen is. En mijn "geestelijke weerbaarheid" eiste volledige autonomie en volstrekte afwijzing van religieuze suggesties. De onredelijkheid en het kwaad in de wereld lijken me nòg onverenigbaar met het geloof aan een redelijke wereldgrond of wereldwil en ik ben steeds hevig getroffen door het tragiese dat er is in de strijd van de zedelijke mens tegen de machten der samenleving. Op mijn achttiende jaar hield ik mijn eerste lezing: over Don Quichotte en zijn droeve, maar verheven heldhaftigheid. En ik geloof, dat de romantiek in haar beste zin grote invloed op me heeft gehad, en dat Multatuli, Heine, later Schopenhauer me diep hebben doordrongen van de smartelijke tegenstelling tussen de ellende en het klaaglied der wereld – en het geluksverlangen, de begeerte in

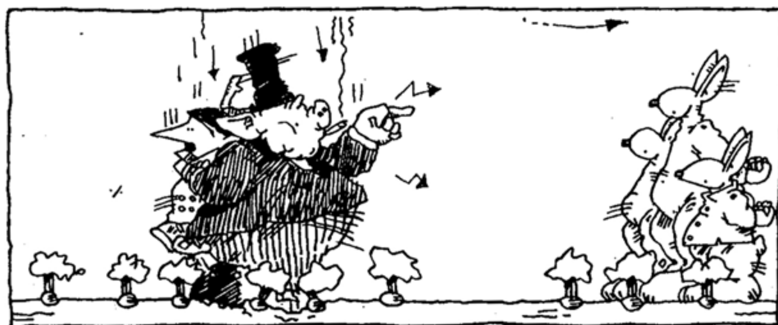
de mens, die ondanks zijn menselijkheid toch de barbaarsheid vaak handhaaft. En langzamerhand is voor mij de mens groter probleem geworden dan de maatschappij. Toen ik een kind was, had ik de neiging mij van de mensen af te zonderen; ik vreesde beledigd te worden. Maar méér nog vreesde ik het leed. Kleine gebeurtenissen troffen me diep. En zeker werd ik revolutionair uit gevoelsoverwegingen. Doordat ik spoedig ontroerd of geprikkeld was, groeide de neiging tot verzet en strijd. En waar ik de oorlogsverschrikkingen kende uit haar beschrijvingen en haar gevolgen door vluchtelingenellende en hongeroproer, wilde ik strijden tegen al dit onmenselijke. Ik moest toen socialist worden. Maar mijn aard bracht mede, dat ik konsekwent revolutionair de idee stelde boven alle reformistiese praktijk. Het kleine werk interesseert me weinig, in détails ben ik zelf ook slordig. Het gaat mij om de grote lijnen. Daarom voel ik mezelf vaak eenzaam temidden van zovelen die steeds vervallen in kleinzielig gedoe en nutteloos lapwerk.
Ik werd socialist uit gevoelsoverwegingen. Ik bleef het, omdat voor mij de opheffing der materiële ellende slechts te vinden is in staatloos socialisme, in het gemeenschappelijk bezit der produksiemiddelen ten bate van allen. Ik ben anarchist, omdat voor mij het socialisme ook moet streven naar de verwerkelijking van zedelijke en redelijke idealen, van door de persoonlijkheid veroverde waarden. Want zonder de individuele bewustwording en haar eeuwige rebellie, welke de mensheid steeds hoger opstuwt, lijkt mij geen socialisme mogelijk.
(Bevrijding, oktober 1926)

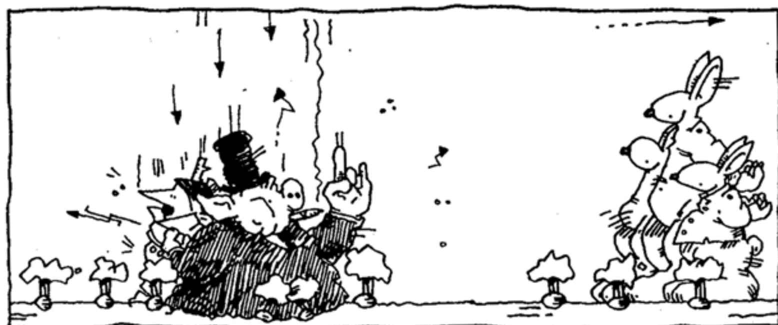
DE REVOLUTIE DIE NADERT

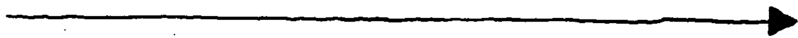
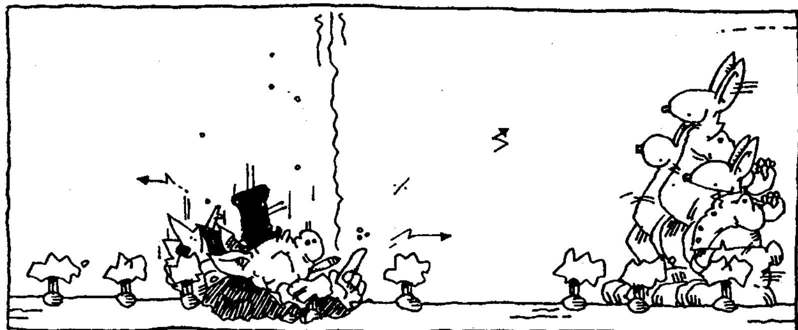
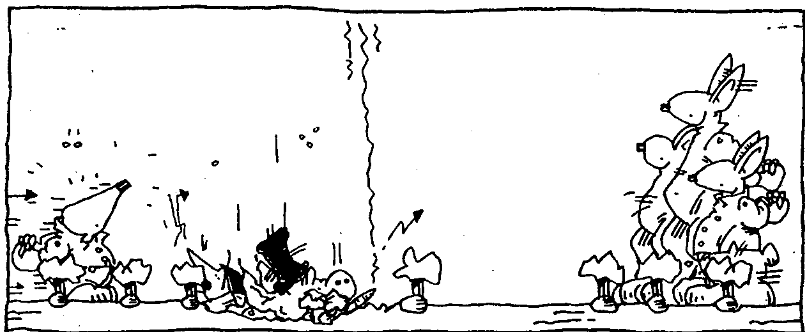
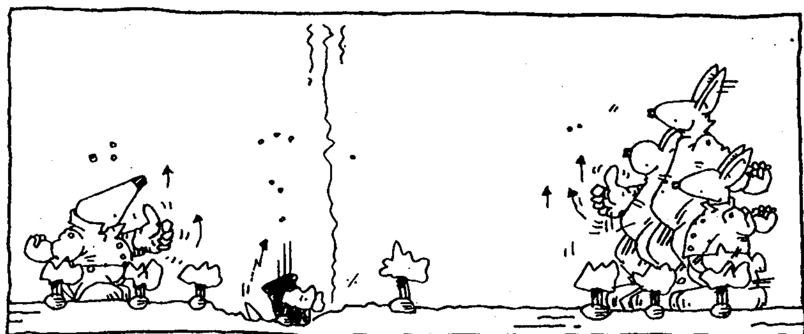
Revoluties komen in de historie der mensheid even veelvuldig, regelmatig en noodzakelijk voor als in de geschiedenis van de aarde, van het planten- en dierenrijk. Ze zijn versnelde evolutieperiodes, sprongen in de ontwikkeling, en aldus groeiprocessen. In de geschiedenis der mensheid vloeien ze gewoonlijk voort uit tweeërlei spanning. Ten eerste wanneer de ekonomies-politieke verhoudingen in de verste verte niet meer voldoen aan de middelmatige materieële behoeften, en die verhoudingen daardoor ónhoudbaar zijn geworden. Ten tweede, indien de maatschappelijke werkelijkheid niet meer beantwoordt aan de morele en geestelijke ontwikkeling der mensen, voor wie de samenleving verouderd en veroordeeld is. Beide konflikten zijn van invloed, en steeds ziet men maatschappelijke veranderingen met geestelijke samengaan. De revolutie, die de hindernissen vernietigt voor nieuwe vormen van samenleving, heft ook de suggestie op, de dwang van vooroordeel en overlevering, en wekt spontane scheppingskracht, verlevendigt de gevoelens en gedachten, verhoogt de aktiviteit. Elke revolutie toont ons, dat zij in staat is *geheel nieuwe organen* te scheppen voor de veranderde behoeften. Het is de taak ener zelfbewuste minderheid, de vorming dezer organen voor te bereiden. Revoluties zijn het werk der massa's, spontaan handelend, voor een deel slechts vaag bewust harer doeleinden. Geen groepen, geen propagandisten, die revoluties

maken. Breken ze echter uit, dan kunnen ze slechts slagen, indien het grootst mogelijk aantal rebellen doordrongen of beïnvloed zijn door enkele algemene, revolutionaire principes. Een leidraad te geven, een mogelijke weg te wijzen – ziedaar de taak ener revolutionaire groep, wie de toekomst der werkers en der mensheid ter harte gaat.

Burgerlijke en autoritaire geschiedschrijvers hebben in de revoluties vrijwel uitsluitend *destruktieve aksies* gezien en weinig oog gehad voor het nieuwe, dat zich openbaarde. In de grote Franse omwenteling tekende men wel de terreur der partijen, doch men vergat de proletariese strekkingen, de weergaloze geestdrift der havelozen, die de revolutie tegen koning, adel en geestelijkheid over gans Europa wilde verbreiden – en misleid werden door de bourgeoisie, misbruikt door Napoleon. Bij de Parijse kommune verduisterde men het nieuwe denkbeeld, n.l. dat het Franse volk, dat de gemeenschap, de Franse staat moest stukslaan. Tijdens de Russieserevolutie legde men de nadruk op de partijdiktatuur der bolsjewiki, doch trachte te doen vergeten, dat de werkelijke revolutie was gevoerd door de raden (reeds in 1905 in kiem aanwezig) door de vrije Sovjets, die door de bolsjewistiese partij weer machteloos zijn gemaakt en tot regeringsorganen misvormd. De bedrijfsraden, ontstaan tijdens de revolutie – de partij vermoordde hen en de revolutie beide. In Duitsland, in 1919, ziet men wederom vermeld: straatgevechten en staatsgrepen, doch van het oprichten van bedrijfsorganisaties tot onteigening der bedrijven (veroordeeld door alle partijen en vakbonden) hoorde men weinig. Het is echter juist onze taak, uit de revoluties (ook wanneer ze mislukken) lering te trekken, door haar positieve strekkingen te onderzoeken en met het oog op nieuwe omwentelingen te bevorderen.

In elke revolutie zijn steeds twee stromingen te herkennen: de vernietigende en de produktieve. Eerstens toch valt de regering, wordt het gezag ontkend, het leger ontbonden, de wet verbroken. Anderzijds moet een deel der bedrijven blijven funksioneren, wil het proletariaat niet verhongeren, en daaruit groeit onmiddellijk *de strijd om het brood,* om de voorraden, de fabrieken, de transportmiddelen, de grondstoffen. De vernietigende strekking zal haar nuttige en zuiverende werk verrichten: het niet meer erkennen van de eigendomsbewijzen en justitionele dokumenten – het opheffen van het staatsgezag en zijn wetten – het vrijmaken der koloniën – het ontbinden van leger en vloot – het ontwapenen der politie. Doch tegelijk begint de buitengewoon moeilijke taak om te voorkomen, dat de afgewentelde politieke bovenbouw der maatschappij deze weer parasiterend begint te overwoekeren. Welke waarborg is er, dat nieuwe meesters zich niet weer verheffen – dat ze staat, leger en vloot niet weer opbouwen, het arbeidende volk weer in dienstbaarheid terug voeren? Er is slechts één: dat alle werkers de bedrijven bezetten en in bezit houden. Juist daarom is eenheid in het bedrijf zo nodig, *omdat het bedrijf zelf de grondslag zal wezen der revolutionaire organisatie* – de kern der allen omvattende gemeenschap. Daarom erkennen we geen scheiding tussen werkers en werklozen – daarom rekenen we hen allen ingedeeld bij hun bedrijven (ook al zijn ze er uitgeworpen) omdat het ook de taak is der huidige werklozen, het bedrijf mee te veroveren. De enige oplossing van het werklozenvraagstuk ligt daar: in de opheffing der kapitalistiese verhouding door de onteigening der produksiemiddelen. In de revolutie erkennen we dus slechts: gelijkwaardige arbeiders in de bedrijven! De gedeserteerde soldaten, de mui-

tende matrozen, de opstandige werklozen, de stakende arbeiders – ze hebben zich in de eerste plaats te konsentreren op werkplaats en bedrijf en zich te verenigen: in de stations, in de havens, in de grote produksie-centra; in de konsumpsiebedrijven, post-, telegraaf- en radioburo's. En daar hebben ze te werken en zich te verdedigen. Op deze grondslag kan men binnen korte tijd de bestaansmogelijkheid aan het kapitalisme ontnemen. Geld, effekten, aandelen, zijn waardeloos. Voor de bourgeoisie geen munitie, geen voedsel, geen trein en geen auto. En mochten fascistiese gewapende benden pogen, een bedrijf terug te veroveren, dan zullen de arbeiders dit weten te verdedigen, desnoods met geweld, want het opstandige volk weet zich uit wapenvoorraden te voorzien: dat leert de geschiedenis. Doch zelfs gewapend blijft de opstandeling: een arbeider, behorende bij en in een bedrijf.
Geen beroepsleger, geen staatsapparaat – slechts zichzelf en hun bedrijf verdedigende proleten. Het is echter in ons belang, dat de revolutie zo bloedeloos mogelijk verloopt, en daartoe is het nodig, de geweldsmiddelen van de tegenstander (de staat) te desorganiseren, hem alle verdedigingsmiddelen te onthouden door deze zelf te bezetten. Het geweld wordt dan tot de kleinst mogelijke verhoudingen teruggebracht. Beter is het 't materiaal der bourgeoisie, haar wapens te vernietigen, dan haar blinde dienaren of klassegenoten. Doel van het socialisme is niet, de burgerlijke klasse uit te roeien, doch haar tot produktieve arbeid in gelijkwaardigheid met anderen terug te voeren. De revolutie dient zo menselijk mogelijk te zijn, in haar eigen belang: onverbiddelijk in de toepassing harer beginselen, maar zonder wraakzucht jegens personen. Geweldloosheid moge in de revolutie onbruikbaar zijn – een brute, stompzinnige en onmenselijke terreur als tijdens de Franse en de Russiese revolutie de heersende partijen hebben georganiseerd, voert eerder tot nieuw tirannie dan tot bevrijding, bezoedelt het socialisme evenzeer als de sociaalpatriotten het hebben gedaan in hun oorlogswaanzin.
Van de eerste dag dus der revolutie dient het vraagstuk aangevat: hoe organiseren we, van onder op, uitgaande van bedrijfsorganisaties die de produksiemiddelen in handen hebben, de produksie en de distributie. Staat en kapitalisme zijn gevallen, de arbeiders hebben zich verschanst in hun (desnoods gewapende) vestingen: de bedrijven. De grenzen zijn opgeheven. De groeperingen verschuiven in West-Europa. *Er vormen zich nieuwe ekonomiese eenheden,* die geen staten zijn, doch onderafdelingen ener internationale gemeenschap. Zoals thans reeds posterijen en spoorwegen. Na de proletariese revolutie, is het waarschijnlijk, dat zich langs de Noordzee een nieuwe ekonomiese federatie vormt, geheel los van de oude staatsgrenzen. De belangen van Antwerpen, Rotterdam, Amsterdam en Hamburg, van socialisties arbeidersstandpunt bezien, vallen samen. Ze kunnen zich dus met alle andere Noordzeehavens verenigen. De Limburgse mijnwerkers kunnen gerekend worden te behoren tot het Duits-Belgies-Frans steenkoolbekken. Brabantse en Limburgse industrieën zullen wellicht meer toenadering zoeken tot Vlaanderen. Men kan dus verwachten, dat zich nieuwe volksgemeenschappen vormen, niet tegenover, doch in samenwerking met andere, gebaseerd bijv. op taalverwantschap, (hoewel taalverschil geen beletsel behoeft te zijn tot vereniging) – en voornamelijk gegrondvest op gezamelijke behoeften.
Zij vormen de geledingen der internationale gemeenschap.

DE NIEUWE MAATSCHAPPIJ

Een schets te geven ener nieuwe staatloze socialistiese maatschappij is onmogelijk. Geen enkele revolutionaire minderheid heeft de faktoren, die een nieuwe samenleving zullen beheersen, in de hand. Ze overziet zelfs slechts gedeeltelijk de situatie. Wel echter kan men aangeven, hoe men zich zo'n maatschappij voorstelt als mogelijk, en aan het ideaal aldus richtlijnen ontlenen voor ons handelen. We zullen dus nagaan hoe in en onmiddellijk na de revolutie het nieuwe kan worden verwerkelijkt.
De arbeiders van elk bedrijf dus, welke funksie ze ook uitoefenen, zijn gelijkwaardig. Zij stellen gezamenlijk de reglementen vast; met volledige vrijheid van meningsuiting in woord en geschrift voor elke arbeider, voor elke producent worden de belangen van het bedrijf besproken. Arbeidstijd, werkverdeling (naar opleiding, aanleg, gestel enz.) verbintenissen worden geregeld op bedrijfsvergaderingen. Ongetwijfeld kunnen zich daarbij konflikten voordoen, zoals in elke huishoudelijke vergadering; kunnen er vooruitstrevende minderheden zijn die ongelijk krijgen en zich bij een meerderheid voorlopig neerleggen. Geen maatschappij zal ooit volmaakt zijn. Maar ieders stem zal evenwel waarde hebben, elke vrijheid in ruil voor zijn arbeid, gelijkelijk gewaarborgd wezen.
Elk bedrijf verenigt zich met alle soortgelijke of verwante industrieën. Zoals de bourgeois zich terwille der winst verenigen in konserns en trusts, zullen de arbeiders zich verenigen terwille hunner belangen en behoeften. Men kan dus verwachten: federaties van havenbedrijven – van land- en tuinbouwexploitatie – van transportondernemingen – van metaal-, textiel-, elektriciteits– en gasbedrijven, enz. Hoewel elk bedrijf een eigen, zo beperkt mogelijke administratie heeft, bezit elke federatie van bedrijven één speciaal administratiebedrijf – waarvan elke werker weer 'n arbeider is met gelijke rechten als elk ander – dat de statistiek bijhoudt en een overzicht biedt van alle benodigde grondstoffen en machines, de produkten, hun afkomst en hun bestemming. Ook plaatselijk, in dorpen en steden, moeten zich de bedrijven verstaan, vooral met het oog op de distributie. De zgn vrije, parasiterende handel kan worden uitgeschakeld door de bedrijfsorganisaties. Ze hebben de distributie te regelen door een, tot hen behorend, distributiebedrijf, op de grondslag bijv. van grote warenhuizen in elke wijk. Het opheffen der zelfstandige winkeltjes en de tijd- en geldrovende bezorging van konsumpsie-artikelen door konkurrerende firma's, is een eerste vereiste. Voor elk dorp of elke wijk kan de distributie uitgaan van, en gekonsentreerd zijn in één bedrijf. De rationalisatie der distributie is de taak der bedrijfsorganisaties.
Men kan zich dus voorstellen een kongres van (aan vaste opdrachten gebonden) vertegenwoordigers van alle federaties van bedrijfsorganisaties in een bepaald gebied; waar gesproken en besloten wordt namens de werkers uit fabrieken, uit dorpen uit havens – uit onderwijsinstituten en bibliotheken – namens spoorwegen en posterijen – namens bouwvakarbeiders en straatmakers, warenhuispersoneel en typografen. Nemen we aan dat men daar besluit, teneinde "de ruiling" der goederen te vergemakkelijken, een waardemaatstaf in te voeren, gebaseerd op de arbeidstijd. Het is te berekenen (thans geschiedt dat in geld) hoeveel arbeidsuren aan één produkt gemiddeld, in totaal zijn besteed, slijtage machines inbegrepen. Een bedrijf, dat voor 1000 "uurwaarden"

goederen voortbrengt, heeft dus recht op eenzelfde waarde aan ruilmiddelen (grondstoffen, voedingsmiddelen, kleren, enz.) Deze waarde is dus niet afhankelijk van spekulatie, vraag en aanbod of iets dgl. – ook niet van de meerdere of mindere produktiviteit van elk werker afzonderlijk – doch van het aantal uren dat elk naar zijn vermogen arbeidt. Natuurlijk is dit principe slechts toe te passen, door de *gemiddelde waarde* aan te geven (van steenkool, transporten enz.) die een hoeveelheid arbeid vertegenwoordigt. Men ruilt geen "eigendommen", doch slechts verbruiksmiddelen, en feitelijk "ruilt" men slechts menselijke arbeid (het enige, wat men dan bezit).
Indien men nu aanneemt, dat de verenigde federaties een gemeenschappelijk administratiebedrijf stichten, (zoals kapitalistengroepen nu een "centrale bank") dan is het mogelijk dat dit een overzicht heeft van produksie en distributie van het gehele gebied. Om onze voorstelling te verduidelijken, nemen we aan, dat dit bedrijf bonnen uitgeeft ter waarde van een aantal arbeidsuren. Men zou hier kunnen spreken van verbruiksgeld, doch de naam kan misverstand wekken. Spreken we echter van papiergeld, door niets gewaarborgd dan door de onderlinge en vrije overeenkomst der federaties, dan is de uiteenzetting gemakkelijker. Men betaalt dus bij elke ruil met geld, en voorkomt aldus onnodige boekhouding en administratie. Het "geld" is slechts bewijs dat men een bepaalde waarde aan produkten heeft geleverd, en dus recht heeft op een gelijke waarde aan andere goederen. Veel gevaar is daaraan niet verbonden. Nimmer kan men er produksiemiddelen mee verkrijgen, slechts produkten. Ophopen heeft geen zin, want na een bepaalde periode worden deze bonnen waardeloos. Er in handelen om rente te verkrijgen, zou slecht gaan, want geen enkele bepaling zou een vordering van rente erkennen. Met het "geld" kiest men slechts verbruiksartikelen.
Wel echter kan dit geldverkeer tot een minimum worden teruggebracht. In het algemeen zal men kunnen bepalen, dat alles, waar voldoende of teveel van wordt geproduseerd, zonder geld verkrijgbaar is, vooral wanneer het produkten betreft, onderhevig aan bederf: aardappelen, brood, vruchten. Voorts dat woningen, trams, treinen, bibliotheken, scholen, postbedrijven, wegen enz. zonder betaling ter beschikking staan van ieder. Eigenlijk geschiedt dan betaling kollektief. Het gemeenschappelijk administratie-bedrijf kan gemakkelijk berekenen, hoeveel onbetaalde arbeidsuren de tuinbouwers, de bakkers, het spoorwegpersoneel, de bouwvakarbeiders, enz. hebben geleverd aan de gemeenschap. De daarbij aangesloten groepen betalen elk hun aandeel (hun "kollektief abonnement") in deze kosten. De federatie van metaalarbeiders maakt dus een bedrag over aan de spoorwegarbeiders. Dit wordt natuurlijk verrekend in *goederen*. Overwegend vindt dus voortdurende ruiling plaats van goederen tussen de verschillende federaties – maar daarvan wordt boekgehouden in een centrale administratie, zodat "tekort" en "tegoed" voor elke federatie bekend is. Men zou deze ruil kunnen vergelijken met het uitwisselen van "chèques" in de kapitalistiese maatschappij: men schakelt er het geldverkeer mee uit, doch drukt uit in een bepaald bedrag, wat men ontvangen of te vorderen heeft aan goederen.
Op deze wijze nadert men steeds meer de geldloze samenleving gebaseerd op onderlinge en kollektieve overeenkomsten en op vrijheid van handelen (binnen het raam der overeenkomsten) voor groepen en individuen. Geen centraal gezag – doch een soepele federatieve organisatievorm. Geen machtige

bureaukratie — slechts een (in het produksie- en distributieproces opgenomen) bescheiden administratie die niet beheert (dat doen de arbeiders in de bedrijven zelf) doch slechts verifiëert, boek houdt, overzichten en statistieken opstelt.
De voordelen ener dergelijke maatschappij-inrichting springen in het oog. Elke federatie kan, door het gemakkelijk overzicht van de produksie en de distributie, *planmatig* produceren. Daar onproduktieve arbeid tot het geringste is teruggebracht, vele arbeid door het gedeeltelijk geldloze systeem zeer is vereenvoudigd (bij spoorwegen, posterijen, woningdienst enz.) kan de produksie enorm worden opgevoerd, de arbeidstijd worden teruggebracht, en kunnen vele (ouden van dagen, invaliden enz.) vrijgesteld worden van arbeid, zonder hun rechten te verliezen, anderen zich wijden aan kunst en wetenschap. Toenemende overvloed schakelt automaties de mogelijkheid van winsthandel en winstproduksie uit, want in overvloed aanwezige, dus goedkope of zonder geld te verkrijgen produkten kunnen geen voorwerp zijn van winstbejag. Een tekort aan produkten maakt het kapitalisme mogelijk, want de bezitter van begeerde goederen is machtig — een overvloed vestigt stevig het socialisme

REVOLUTIES IN DE TOEKOMST

Het is begrijpelijk, dat ook deze staatloos-socialistiese samenleving aan voortdurende beweging en verandering onderhevig zal zijn, en dat deze evolutie ook revoluties zal medebrengen. Zonder ons te verdiepen in de ekonomies-politieke groei, willen we even stilstaan bij te verwachten wijzigingen in moreel en geestelijk opzicht. Dat het godsdienstig bijgeloof steeds geringer zal worden spreekt vanzelf. Een humanitaire, rationalistiese en libertaire opvoeding kan daarvoor borg zijn. Doch ook de gezinsverhoudingen zullen zich grondig wijzigen. Thans is het gezin de burcht van partikularisme en egoïsme, van kapitaalvorming en privaat eigendom. Van familiekapitaal zal echter in de toekomst geen sprake zijn. Bovendien zal de positie van de vrouw gelijk zijn aan die van de man. Ook zij behoort tot een bedrijf, waarin ze als volwaardig producente haar rechten kan doen gelden, zodat haar ekonomiese onafhankelijkheid zal zijn gewaarborgd. Uitteraard zal ze voorkeur hebben voor verpleging, opvoeding, kinderverzorging of andere beroepen. Haar huwelijk kan dus worden gesloten zonder enige financiële overweging, uitsluitend uit genegenheid en liefde. Wil zij zelf haar kinderen verzorgen (en wellicht zal ze, terwille van haar vrijheid, er niet veel wensen) dan wijdt ze zich aan deze (produktieve) arbeid, met vele andere vrouwen tesamen, zonder afhankelijk te zijn van een man: doch het zal haar evengoed mogelijk zijn, deze verzorging over te laten aan andere vrouwen en haar plaats in een ander bedrijf in te nemen. Het gezinsverband zal dus losser worden. De scholen zullen kindergemeenschappen zijn, waar de kleinen de ganse dag kunnen vertoeven, om te leren, te spelen, te eten, te baden, te slapen. (Zoals reeds thans in de openluchtscholen). Steeds minder zal de vrouw het huishoudelijk bedrijf uitoefenen, steeds meer zal men eten in de restaurants: het gemeenschappelijk bereiden der maaltijden zal een geweldig voordeel zijn, ekonomies, hygiënies, sociaal. Het zielige kleinbedrijf, dat gezin heet, broeiplaats vaak van slechte opvoeding, vrouwenverslaving en mannenleed, zal zijn kapitalisties beperkt karakter verliezen en opgaan (met waarborg voor ieders individuele vrijheid en

onaantastbaarheid) in een groter gezin: de gemeenschap.
Ook de begrippen van misdaad en straf zullen zich grondig wijzigen. We weten, dat wat wij "misdaad" noemen, óf voortkomt uit wilszwakte en uit gebrek aan opvoeding, ofwel uit de sociale verhouding met haar harteloze en kille, mensvijandige gewoonten. Thans heeft de gevangenisstraf slechts ten gevolge, dat een zwakke nóg zwakker wordt, een slachtoffer der omstandigheden nóg zwaarder getroffen, en dat zijn vrouw en kinderen meestal méér moeten lijden dan hij. De justitie voegt aan een kleine misdaad een grotere toe: ziedaar het beginsel onzer rechtspraak. In de toekomst zal men geen gevangenis kennen. We kunnen ons voorstellen, dat de leden der gemeenschappen zich verplichten, eventuele schade een makker aangedaan, te vergoeden, en dat men iemand, die zich daaraan onttrekt, niet langer als kameraad erkent, nóch zijn rechten als zodanig. We kunnen ons voorstellen, dat a-sociale elementen tot geen enkele werkende groep willen behoren en ook niet individueel willen produceren (want er zullen ook individuele beroepen zijn, wel degelijk als produktief erkend: ook al zullen de meeste beoefenaars daarvan zich wel verenigen, zoals artiesten, schrijvers, schilders, enz.) Doch ook tegenover hen moeten we van alle *straf* afzien. Ook hun zal ten goede komen alles wat gratis beschikbaar is. Bovendien zal de "liefdadigheid" niet geringer zijn dan thans. Wie thans landloper is of millionair, zal (indien hij volhardt in zijn werkloosheid) niet verhongeren, doch ook geen rol spelen, geen aandeel hebben in de inrichting der samenleving, noch in haar leiding. Voor hen en voor anderen zal het misschien soms nodig zijn, maatregelen van verweer te treffen, zoals men een krankzinnige verpleegt, teneinde zich te beschermen tegen hem. Doch elk element van straf en wraak ook tegenover een moordenaar dient uitgeschakeld. Begrijpen – verplegen – opvoeden – werk verschaffen dat gezond en geschikt is – ziedaar het geneesmiddel tegen de zgn. misdadigheid. Straf verstompt, dwingt de samenleving tot 't oprichten van onmenselijke instellingen – de werkelijke mensengemeenschap zal zeker *het belang der soort* weten te beschermen, zonder zelf misdadig te worden. De diefstal zal vrijwel kunnen verdwijnen, omdat ze niet mogelijk of niet nodig zal zijn. Naarmate de soort gezonder wordt, zullen de misdrijven van zieke geesten afnemen. En goede sexuele opvoeding, beter, vrijer, kameraadschappelijker verhoudingen zullen misdrijven uit hartstocht voorkomen. En voorzover zich individuele of sociale ziekteverschijnselen voordoen zal men hebben te genezen in plaats van te straffen.
Ziedaar een beeld ener toekomstmaatschappij. Een droom? Een utopie? De geschiedenis, zegt Oscar Wilde, is de ene verovering van een Utopia na de andere. En we zeggen 't Bakoenin na: "De mens heeft de dierlijke slavernij de rug toegekeerd en door het gebied van de godsslavernij, overgangsschakel tussen zijn dierlijkheid en zijn menselijkheid, gaat hij nu de vrijheid tegemoet!"
Een vrijheid, die slechts dán duurzaam zijn kan, indien ze gewaarborgd is, voor alle werkers, door de gezonde sociale verhoudingen ener nieuwe maatschappij.
(1931)

SEXUELE NOOD EN FASCISME (FRAGMENTEN)

De veelvuldige nood van deze tijd is niet van ekonomiese en politieke aard alleen. De krisis heeft een keer te meer een schril licht geworpen op de erotiese nood. Gebrek aan vreugde en stijging van de angst vindt één zijner oorzaken in de ekonomiese zorgen, in het gebrek aan toekomst, in het feit, dat miljoenen zich het eerst nodige moeten ontzeggen. Maar daarnaast vergete men niet, hoe het tekort aan geluk ook door sexuele jammer wordt verergerd.

Het kapitalisme is het systeem, dat gebaseerd is op het kunstmatig kweken van het tekort aan produksiemiddelen. De handhaving van de privaateigendom eist winst en rente, en daarvoor behoren de prijzen hoog genoeg te zijn. Bij stijgende overproduksie kan dit niet het geval wezen. Derhalve is het kapitalisme genoodzaakt, de produksie te beperken, voortbrengselen te vernietigen, en dus het tekort te bestendigen. Op deze wijze ook is het mogelijk, de ekonomiese ongelijkheid, het lage levenspeil van een deel der bevolking, te handhaven, dus het parasitisme te verankeren. Daarom dient het kapitalisme de berusting te preken, de aanvaarding van de strenge beperking onzer behoeften, de askese. Ja, zelfs moet de zuinigheid, de spaarzaamheid – in een schatrijke wereld nota bene – als een deugd worden geroemd! Het is klaar dat juist de godsdienst hier een geweldige steunpilaar vormt voor het systeem, omdat gewoonlijk religie – men denke aan het hier inheemse calvinisme – het recht op aards levensgeluk ontkent, en alle vreugde afhankelijk stelt van de genade gods. Deze prediking van stoffelijke en geestelijke armoe, van levensverschrompeling, van uitdelging der begeerten is de meeste godsdiensten eigen. Doch nodig is dan vooral ook het onderdrukken van de sexuele, toch gezonde en noodwendige verlangens. Vandaar de verwoede strijd, welke de kerk voert tegen sexuele vrijheid, tegen moderner huwelijksopvattingen, tegen openhartige gezondmaking van het sexuele leven. (–)

Nu staat het vast, dat de kwelling der sexuele onvoldaanheid zich in angst (neurose, dromen) openbaart. De poging, deze vrees te boven te komen heeft voor een niet gering deel meegewerkt tot het ontstaan van de godsdienst. In het algemeen bewerkt de vrees, dat men minder redelijk, minder wilskrachtig, en meer hulpbehoevend en instinktief wordt. De vrees doet ons terugkeren tot de mentaliteit van het kind, *tot infantilisme.* Massa's, door angst bijeengehouden, dalen af tot het peil der kindsheid. Om dan weer dezelfde aandoeningen te beleven, dezelfde behoeften te hebben. Het kind nu zoekt vóór alles *de moeder* en de *vader,* en in de godsdienst – zowel als in het fascisme – *vlucht de infantiele massa in de verbeelding,* om daar *vader* en *moeder* weer te vinden. Met reden spreekt men dan van "moederkerk", van "de schoot der kerk", omdat men daar de bescherming zoekt, die de moeder in de jeugd meegaf. En het is niet toevallig, dat het vaderheimwee zich openbaart in de begeerte, te geloven, dat "god de vader" in de hemel zich wel over ons zal ontfermen.

Aan deze en soortgelijke behoeften tracht nu ook het nationaal-socialisme tegemoet te komen. Daarom is het meer een vorm van bijgeloof, dan van poli-

tiek, en wel van bijgeloof aan de reddende macht van de messias, van de verlosser. Voorzover het fascisme een mannenbeweging is, en wel één van de jongere, kleinburgerlijk georiënteerde angstig geworden generatie, is het de organisatie van diegenen, die de mentaliteit hebben van het manlijke kind, van de zoon. De zoon nu verzet zich enerzijds tegen de vader, omdat deze de gezaghebber is in de familie, en de moeder – tot wie de zoon onbewust in een innige verhouding staat – voor zich opeist. Maar de zoon wil niet alleen de vader, wegdringen. *Hij wil zelf de vader zijn.* Hij idealiseert dus het vader-wezen (macht hebben, een vrouw hebben!) en stelt zich in zijn verbeelding met de vader wezensgelijk. Hij identificeert zich met hem zodanig, dat hij even sterk, even groot, even machtig wil wezen. In die zin is het fascisme "de opstand der zonen", die zelf patriarch, vaderlijke autoriteit willen zijn. Deze massa's komen niet zelf aan de macht. Doch het is voldoende, als één van hen het opperste gezag uitoefent, want door zich dan met één hunner te vereénzelvigen, hebben ze in de verbeelding allen deel aan de macht. De verheerlijking van de leider, die verlost, is feitelijk aanbidden van het eigen Ik, dat men in de leider aanschouwt. Daarom is de leider inkarnatie van de begeerten der massa, is hij de vleesgeworden middelmatigheid, in wie elk gelovig aanhanger zichzelf kan aanschouwen. Leidersvergoding is in zekere zin dus zelf-vergoddelijking (narcisme) evenzo als de godsdienstige in god zichzelf weervindt, door zich een godsvoorstelling te maken naar zijn eigen beeld.
Freud heeft erop gewezen, dat tot de typiese massa-organisaties behoren de kerk en het leger. In beide gevallen brengt angst voor het leven en voor de dood de mensen bijeen, houdt het geloof aan de verlossing en de overwinning hen staande, geven ze hun lot geheel uit handen en verlaten zich op hogere leiding, hetzij van god of christus, hetzij van de leider. Maar men zal in de praktijk zeker ook tal van partijen en verenigingen en sekten van dezelfde aard ontdekken.
En het verlangen naar de moeder, die koestert en beschermt? De vader wil men *zijn*, de moeder wil men *bezitten.* En alle behoefte daaraan uit zich in vertrouwen op de *natie*, waartoe men behoort. De nationaal-socialisten hebben hun wreedheid verdedigd met de opmerking, dat ze de eer van Duitsland hebben gewroken, want "men laat toch ook niet straffeloos *zijn moeder* beledigen". Dit begrip van de moeder-natie, van de moedertaal, die men bezit en beheerst, leidt weer tot het geloof, dat men inderdaad als volk de macht heeft. En aangezien men nu volk en staat gelijk stelt (wat een algemene dwaling is) geloven de "völkische" massa's, dat *zij* wezenlijk de staat beheersen.
Zo is het nationaal-socialisme een produkt van sexuele ontaarding gebleken, van infantiele angst en redeloze driften, van opstand tegen de moderne kultuur, en van de vlucht uit de realiteit in de ziekelijke verbeelding.
(april 1935)

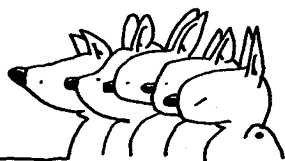
DE BLOEDIGE DAGEN IN BARCELONA

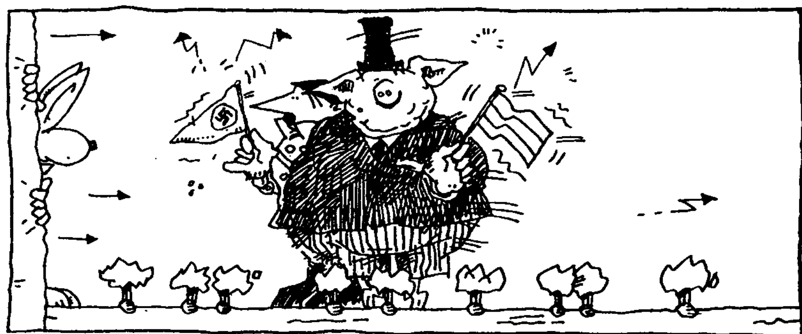
Kameraden!
Ongetwijfeld heeft men in Holland ongeduldig gewacht op een radio-uitzending vanuit Barcelona, om een verklaring aan te horen over de bloedige gebeurtenissen in deze stad. Het was echter niet mogelijk eerder dan thans voor de Hollandse luisteraars te spreken, om redenen, die ieder kan begrijpen. Gedurende twee dagen is het hoofdkwartier van de CNT-FAI met geweren en machinegeweren, en vermoedelijk ook met handbommen beschoten geworden, waarbij vijf gewonden zijn gevallen. Ik zelf ben gedurende vier uur getuige van zulk een aanval geweest, en het was verschrikkelijk. Ik heb grote bewondering voor de moed van hen, die het Huis hebben verdedigd, en voor de vrouwen, die dag en nacht zijn gebleven, om voor voedsel en verpleging te zorgen. Gedurende drie dagen is de stad versperd geweest door barrikaden, ratelden de machinegeweren en knalden overal de schoten. Het ganse militante deel van de CNT, de FAI, ook van de POUM en zelfs een deel van de mannen van de sociaaldemokratiese vakorganisatie UGT, heeft gedurende deze dagen feitelijk de stad beheerst. Maandagmiddag begon de strijd, dinsdag en woensdag woedde hij hevig, en donderdagmorgen kreeg men de indruk, dat overal de arbeiders de situatie op de barrikaden meester waren. Nog laaide, des middags de kamp op, doch vrijdagmorgen was het leven weer grotendeels normaal. Voor ons Hollanders is nauwelijks te begrijpen wat zulke straatgevechten betekenen. Wie, zoals ik, ze onmiddellijk en van nabij heeft aanschouwd, komt sterk onder de indruk van het dramatiese van zulk een strijd. Diegenen, die daarover kunnen oordelen, zeggen, dat deze week de strijd veel heviger was dan op de 19e juli. Men weet, dat er 400 doden zijn gevallen, waaronder vele van onze beste kameraden. De meesten zijn gevallen in een hardnekkige strijd, anderen zijn gearresteerd en neergeschoten. Zo betreuren we de vermoording van onze Italiaanse geestverwant, die internationaal bekend was, Camille Berneri, en zijn dood, maar meer nog de omstandigheden, waaronder hij is afgemaakt, hebben hier diepe indruk gemaakt. Meer dan 300 kameraden zijn gevangen gemaakt en slechts voor een deel nog in vrijheid gesteld. Het aantal gewonden loopt in de honderden. Met grote moed hebben de verplegers van Rode Kruis en gezondheidsdienst hun plicht gedaan, en allen, zonder onderscheid opgenomen en verpleegd. Velen van hen zijn gewond geworden, een hunner is gedood. Ik wil hiermee volstaan, om te schetsen, hoe verschrikkelijk deze gevechten zijn geweest.
Thans echter, kameraden, hebben we te onderzoeken wie de verantwoordelijkheid dragen voor deze bloedige episode. Gaan we de feiten na. Maandagmiddag 3 mei trachtten plotseling 200 guardia's, in opdracht van hun chef, Salas, een van de leiders van de bolsjewistiese PSUC, en met goedvinden van de minister der Catalaanse burgerlijke Esquerra, het telefoongebouw te bezetten. Alle bewegingen in Barcelona vangen daarmee aan, en men kan zich de ernst van de toestand indenken. Dit gebouw werd gekontroleerd door de CNT en de UGT, de beider hier bestaande syndikaten en twaalf arbeiders ver-

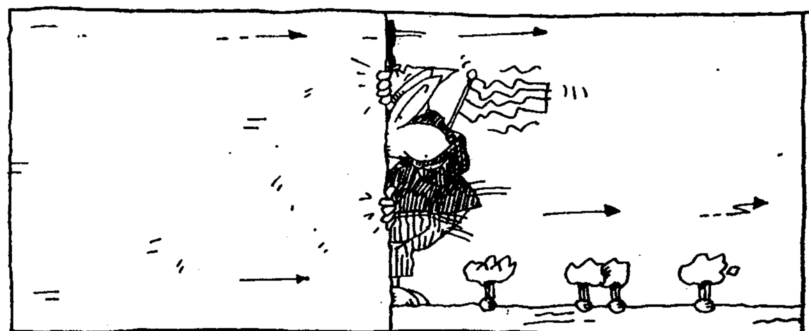
dedigden zich hardnekkig tegen 200 guardia's, die slechts de benedenverdieping in handen hadden.
Onder deze omstandigheden is het te begrijpen, vooral indien men de spontaniteit kent van de Spaanse arbeiders, dat onmiddellijk de kameraden de bedrijven verlieten en de gehele stad in staat van verdediging brachten door het oprichten van barrikades. Niet alleen de mannen, ook de vrouwen en kinderen hielpen daarbij mee. De arbeiders, die natuurlijk de kontrôle hebben over vele oorlogsindustrieën, beschikten over geweren, machinegeweren, handgranaten en geblindeerde auto's. Toch moet men weten, dat ze zich slechts verdedigden, dat ze overal een afwerende houding hebben aangenomen, tegenover de aanval der guardia's. Na drie dagen, zou men kunnen zeggen, trok de kruitdamp op, en kon men beter de posities kennen der strijdenden. Aan de ene zijde stonden de CNT, de FAI, de POUM, leden van de UGT, vele leden van de guardia, die niet streden tegen de arbeiders. Aan de andere kant leiders van de Catalaanse Esquerra en van de bolsjewistiese PSUC, wier leiders tevens de leiders zijn van de UGT. Ná de strijd begon van deze zijde een perskampagne, alsof de arbeiders, die hadden gestreden, kontra-revolutionairen waren. Ja, de Spaanse gezant in Parijs maakte bekend, dat de anarchisten samen met de monarchisten en de fascisten hadden gestreden, en dat de monarchistenvlag had gewapperd naast de vanen der CNT. De leiders van de UGT namen het besluit, om allen, die hadden deelgenomen aan de verdediging der arbeidersbeweging, te royeren, wegens zogenaamde "kontra-revolutionaire" aksie, en wegens "trotzkisme", welke naam heden ieder naar het hoofd geslingerd krijgt, die met de leiders van mening verschilt. Het blad van de POUM, de marxistiese partij, die het meest van "trotzkisme wordt beschuldigd, verscheen heden zwaar gecensureerd. Het is waar, dat de arbeiders zich vrijwillig van de straten hebben teruggetrokken, zij het met behoud van hun wapens. Sinds donderdag was het parool van de CNT, ondersteund ook door de andere organisaties, de arbeid te hervatten, en de barrikaden te verlaten. Overwonnen echter is de CNT geenszins, ook al is haar positie moeilijk. Laten we trachten haar taktiek te verklaren.
Algemeen is de mening in de kringen van de CNT deze, dat men op 3 mei te doen had met een provokatie en niets anders. De oorzaken daarvoor moet men zowel in de binnen- als in de buitenlandse politiek zoeken. In Catalonië is de CNT-FAI de sterkste organisatie nog immer. Sinds 19 juli is haar omvang en haar betekenis geweldig toegenomen. Men vergete niet, dat de CNT op 19 juli geen revolutie had voorbereid, en ook daartoe de tijd geenszins gekomen achtte. Slechts de aanval van de fascisten plaatste de CNT in deze positie, dat de beste verdediging bestond in het doorvoeren van zoveel mogelijk socialistiese maatregelen; en de onteigening van vele gronden en bedrijven, de reorganisatie daarvan in gekollektiviseerde en zelfs gesocialiseerde vorm, kan niet anders dan bewondering afdwingen. Door de burgeroorlog tegen het fascisme was verdere doorvoering van deze omwenteling zeer bezwaarlijk, en de CNT verdedigde dus voornamelijk, wat in juli gewonnen was. Ze konsentreerde alles op de overwinning van het fascisme. Echter, er waren krachten werkzaam, die onder geen voorwaarde willen, dat deze overwinning een zege zou zijn van de CNT-FAI. Ze begrepen, dat een overwinning van deze organisaties tevens de verdere ontwikkeling met zich zou meebrengen van de sociale omwenteling. En zo begon de sabotage van de kolonnes aan het front van Aragon, die

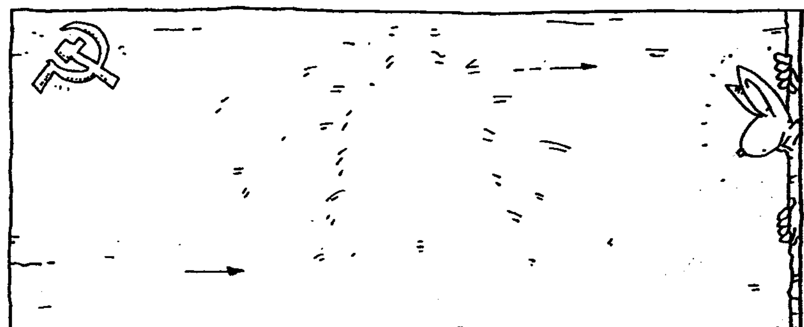
wegens gebrek aan wapens en medewerking van de luchtmacht nog steeds Huesca niet hebben kunnen nemen, hoewel dat binnen hun bereik ligt.
Wie wilden nu tot elke prijs een overwinning verhinderen van de CNT-FAI? Natuurlijk de buitenlandse kapitalisten, en de Engelse en Franse regering, wier belangen gevaar lopen. Men vergete ook niet, dat de Russiese regering nauw verbonden is met Frankrijk, en deze politiek tegen de CNT in de buitenlandse pers ondersteunt. Dezelfde belangen als deze buitenlandse kapitalisten en regeringen hebben de Spaanse burgers, grote en kleine die verenigd zijn in de Esquerra en in de PSUC. Vandaar dat men begrijpen kan, waarom hier in Spanje zelf deze strijd zo hevig wordt uitgevochten. Vertrouwensmannen van de twee laatstgenoemde organisaties hebben de provokatie ontketend, waar we van spraken, de bezetting van Telefonica. Het kapitaal hier in de gehele elektriciteitsindustrie is Amerikaans en Engels. Doch thans zijn telefoon, telegraaf, elektriese trams, centrales enz. gekollektiviseerd. Het gerucht gaat hier, dat Engeland, in ruil voor steun, de bezetting van Telefonica door de regering zou hebben geëist. Wel is het opmerkelijk, dat de Engelsen vrij veel ekonomiese steun verlenen aan Baskenland en aan Bilbao, omdat daar de mijnen, vanwaar Engeland grondstoffen betrekt, gevaar lopen in handen te vallen van de Duitsers. Even opmerkelijk is, dat spoedig na de onlusten in Barcelona vreemde oorlogsschepen, waaronder ook Engelse, voor de rede verschenen, om de Engelse belangen te verdedigen. Bovendien herinnert men zich, dat weken geleden de minister van buitenlandse zaken een nota heeft gericht aan Frankrijk en Engeland, waarin voordelen werden aangeboden in Marokko in ruil voor steun. Een nota, die door de CNT streng is afgekeurd, en die in de doofpot is gestopt, hoewel ze een ernstig symptoom was van de tegemoetkomendheid van zekere elementen jegens Engeland.
De CNT nu was bezig een program te ontvouwen, dat de eenheid van de arbeidersklasse moest verwerkelijken, ten bate van de overwinning op Franco en van het behoud der revolutionaire veroveringen in het ekonomiese leven. Daartoe moest de fusie van de CNT en UGT worden bevorderd. De mening nu in de kringen van de CNT is deze, dat men dit plan heeft willen torpederen, door de genoemde provokatie. Dat men zoveel verwarring en verdeeldheid heeft willen zaaien, dat de positie van de CNT en de verdere doorvoering der sociale omwenteling kon worden verzwakt en ondermijnd.
Hier in het gebouw van de CNT hangt een biljet van een van de syndikaten, waarop staat: "Terwijl de leiders van de UGT de tijd laten voorbijgaan, met te zeggen, dat de eenheid moet voortkomen uit de overeenkomsten van de leidende komité's of van de gedelegeerden, verenigen zich de arbeiders in een broederlijke omhelzing, zonder te wachten op de steun van de leiders." Dat is inderdaad het ideaal. Maar de leiders hebben zoveel mogelijk geremd en de eenheid hier op de lange baan geschoven. Door de laatste provokatie is de verdeeldheid misschien weer vermeerderd, en zeker heeft men grote verwarring gesticht.
Keren we terug tot de feiten. Het is volkomen waar, dat de CNT donderdag de strijd heeft gestaakt. Natuurlijk had ze die kunnen voortzetten. Het was zeer goed mogelijk geweest, dat ze die strijd in Catalonië had gewonnen. Met verschillende kolonnes van het front, met de grote macht waarover de CNT beschikt, was een overwinning in een burgeroorlog zeker mogelijk geweest. Toch hebben de kameraden besloten, om taktiese redenen, terug te trekken.

De argumenten daarvoor zijn de volgende geweest: Ten eerste zou het doorzetten van de gevechten tenslotte hebben geleid tot een soort diktatuur van de CNT, waarvoor ze terugdeinst. De vrijheidslievende opvattingen van het anarcho-syndikalisme beogen tot het laatst toe de klasse-eenheid te bestendigen en het anti-fascistiese front te bewaren, door de verschillende sektoren van dat front te doen samenwerken, als delen ener levende eenheid. Slechts in het uiterste geval kan men de strijd aanbinden tegen andere delen van de arbeidersklasse, wanneer die duidelijk de vernietiging van het vrije socialisme zouden beogen. Bij de arbeiders zelf is daarvan echter geen sprake, al willen de leiders niets liever dan deze liquidatie.
Ten tweede zou het front zeer ernstig in gevaar komen bij het doorzetten van de burgeroorlog. De CNT kwam dan tussen twee vuren in te zitten, meer nog dan nu reeds het geval is, en een nederlaag tegenover het fascisme was zeer waarschijnlijk. Dan echter was ook alles verloren, elke mogelijkheid van de vrij-socialistiese beweging.
Ten derde is het zeer de vraag, indien al de CNT in zulk een burgeroorlog zou overwinnen, of dan een vrijheidslievend socialisme in Catalonië zou kunnen bestaan. Catalonië is een tamelijk geïndustrialiseerd land, dat geen grondstoffen en geen afzetgebied heeft binnen de eigen grenzen. Catalonië heeft de wereld nodig, en zeker de rest van Spanje. Men kan nu zo redeneren, dat het er maar op gewaagd moet worden, maar de macht hebben beduidt niets, als men die macht ook niet kan aanwenden, om te voorzien in de behoefte der massa. Indien het broodgebrek zou toenemen, de werkloosheid zou opdoemen, de strijd tegen het fascisme door Catalonië alleen zou moeten worden gevoerd, zou het uitgeputte volk zich van het anarchisme kunnen afkeren, en was evenzeer alles in gevaar gebracht.
Deze overwegingen moet men laten gelden, als men een oordeel wil uitspreken over het feit, dat de CNT de strijd heeft gestaakt. Zeer zeker is de toestand onbevredigend, en moeilijker dan ooit. Maar men dient begrip te hebben voor de oorzaken en argumenten. Tenslotte nog dit. De regering van Valencia heeft 400 vroegere guardia's uit de dienst genomen, en ongeveer 5000 anderen hierheen gezonden. Men zegt, dat ze niet vijandig staan tegenover de CNT en hun militaire leider heeft vroeger een post bekleed bij een der kolonnes van de CNT. Omdat men hem vertrouwde, heeft de CNT haar kontrôlepatrouilles eerst tot zijn beschikking gesteld, en daarna terug laten keren tot de arbeid. Voor het ogenblik is hier het leven volkomen normaal, hoewel men meer guardia's ziet dan voorheen, zij het dan uit andere plaatsen tijdelijk hierheen gekomen.
Kameraden. Ik heb zo objektief mogelijk de gebeurtenissen en hun oorzaken geschetst. Men kan begrijpen, dat de CNT in deze omstandigheden maar één doel heeft: zo snel mogelijk de burgeroorlog tegen Franco te beëindigen, door hem te winnen, en dan weer alle kracht te konsentreren op de verdere doorvoering van de socialisatie, niet alleen in Catalonië, doch in geheel Spanje. Daarom is steun aan de CNT-FAI thans harder dan ooit nodig. Daarom is solidariteit met onze Spaanse makkers dringender eis, dan immer reeds het geval was. De moeilijkheden zijn vermeerderd. De strijd is zwaarder geworden. Laat in overeenstemming daarmee de steun ook groter, de hulp doeltreffender zijn, opdat de mogelijkheid van een vrij-socialisties Spanje wordt verwerkelijkt.
Salud!
(Rede uitgesproken voor de radio van CNT-FAI op 9 mei 1937)

BIBLIOGRAFIE CONSTANDSE

Geschriften van Anton Constandse over het anarchisme, direkt of indirekt, van historiese of propagandistiese aard. (Andere, over humanisme, historie in het algemeen, enz. zijn hier niet vermeld.)

BROCHURES

1922. Weg met de vakorganisaties.
1924. Socialisme tegenover godsdienst.
1925. Welke partijen zullen ontwapenen?
1926. F.D. Nieuwenhuis als opvoeder.
1927. De opstand op Java.
1927. Vakorganisatie en revolutie.
1927. Het bedrog der SDAP.
1927. De SDAP en de dienstweigering.
1928. Tolstoi als revolutionair.
1929. De onzedelijkheid van de christelijke huwelijksmoraal.
1929. Ons vorstenhuis en ons volk.
1930. Anarchisme.
1930. Godsdienstvervolging in Rusland?
1931. De revolutie die nadert.
1932. Crisis, oorlog, revolutie.
1932. Waarheen gaat Rusland?
1932. De universiteit jubileert.
1932. God, gezin, gezag.
1933. Muiterij en honger in Indonesië.
1933. Nederland, God en Oranje.
1933. Willem de Zwijger, muiterij en de SDAP.
1933. Van Ebert tot Hitler.
1933. Crisis, christendom en jodenvervolging.
1933. Van Calvijn tot Colijn.
1934. Europa's ondergang in bijgeloof en fascisme.
1934. Verloren illusies en blijvende idealen.
1935. Is de techniek een vloek?
1935. Sexuele nood en fascisme.
1935. De rooftocht in Abessynië.
1935. Wat drijft Mussolini?
1935. Het plan van de arbeid.
1936. Bellamy, het jaar 2000 en de arbeidersklasse.
1936. Met Moskou ten oorlog?
1936. Het Spaanse treurspel.
1937. Rood fascisme.

1938. De kerkstrijd in Duitsland.
1969. Communisme en demokratie.
1971. Ideologie en politiek.
1974. De vrije mens in een leefbare wereld.
1976. Nieuwe gevaren bedreigen onze vrijheid.
1977. Anarchisme. (Stichting Burgerschapskunde.)

BOEKEN

1928. Grote persoonlijkheden. (Romantici, Ibsen, Heine)
1928. De Schande (sociale tendensroman)
1935. Arische cultuur en Pruisendom. (Tegen rassenleer)
1936. De autobandieten. (Tweede druk bij Pamflet, 1977)
1938. Sexuologie en levensleer. (Over Wilhelm Reich)
1938. Grondslagen van het anarchisme. (Derde druk, Pamflet, 1976)
1947. Dertig jaar Sowjet-Unie.
1948. Michael Bakoenin. (Levensroman)
1967. Geschiedenis van het humanisme in Nederland. (Tweede druk, 1978)
1969. Anarchisme van de daad. (Vijfde druk, Pamflet, 1978)
1975. De Alarmisten. (Geschiedenis 1918-1933)
1975. Humanisme en Socialisme. (Met W. van Dooren.)
1976. Bevrijding door verachting. Twaalf essays.
1979. Anarchisme, inspiratie tot vrijheid.

BIJDRAGEN IN BOEKEN OF BUNDELS, I.Z. LIBERTAIR SOCIALISME

1965. Opstand en revolutie. (Opstand in Hongarije.)
1965. Guerrilla-oorlogvoering van Mao. (Inleiding.)
1968. Anatomie van links. (Toekomst van het socialisme)
1969. Dubbel Gidsnummer, terugblik over vijftig jaar.
1971. Kiezen zonder keuze. (Democratische alternatieven)
1973. De Spaanse burgeroorlog. (Buitenlandse invloeden)
1973. Van Provo tot Groenevelt. (Beroering om Vietnam)
1974. Recht op luiheid, van P. Lafargue. (Vertaling en inleiding.)
1976. De volle vrijheid. (F. Domela Nieuwenhuis).
1977. Beweging en tegenbeweging. (Directe democratie)
1977. Democratie en verkiezingen. (Zwakheden van het parlement.)
1979. Dubbel Gidsnummer: Constandse tachtig jaar.

JOURNALISTIEKE ARBEID OVER ANARCHISME

Enig verantwoordelijk redakteur:

1922-26. Alarm, 30 nummers.
1926-28. Opstand, 24 nummers.
1928. De Nieuwe Kultuur, 40 nummers.
1936-37. De Dageraad, 65 nummers.
1937-38. De Vrije Arbeider, 65 nummers.

Lid van een kollektieve redaktie (i.z. anarchisme)

1917-18. Minerva, herdoopt in Psyche, 7 nummers.
1920. De Opstandeling, orgaan van de SAJO.
1973. (tot heden) De As.

Artikelen over anarchisme (direkt of indirekt)

zijn in grote getale verschenen in: De Vrije Socialist (vooral 1926-27 en 1936-37),
De Arbeider (tussen 1920 en 1940), De Wapens Neder (vooral in de jaren na de eerste wereldoorlog),
De Toekomst (idem) en na 1945 in vele andere periodieken, zonder uitgesproken politiek stempel.
Na de tweede wereldoorlog was Constandse min of meer geregeld medewerker van De Vlam (1946), De Vrijdenker (1946-1953), Verstandig Ouderschap (redakteur 1951-1954), Mens en Wereld (redakteur 1968-69),
De Gids (mederedakteur sinds 1965) en van verscheidene weekbladen zoals Vrij Nederland, De Groene, De Nieuwe Linie. Geregelde medewerking aan de VPRO-radio sinds 1968.

BOEKBESPREKINGEN

ANARCHISME EN SOCIALE EMANCIPATIEBEWEGINGEN

De Duitse syndikalist Rudolf Rocker heeft eens gesteld dat het anarchisme geen systeem is, maar een trend in de geschiedenis van de mensheid. Die trend is het proces van ontvoogding en bevrijding. Op allerlei terreinen in de samenleving keren de mensen zich tegen onderdrukkende autoritaire verhoudingen en streven ze naar emancipatie. Daarom kan het anarchisme gezien worden als politieke filosofie van sociale emancipatiebewegingen, waarbij het emancipatoriese tot uitdrukking komt in het scheppen van nieuwe normen en waarden.
Wanneer we het anarchisme beschouwen in relatie tot sociale emancipatiebewegingen maakt dat bredere kader ook duidelijk dat anarchosocialisten autoritaire maatschappelijke strukturen bestrijden en tegelijkertijd op individueel nivo experimenteren met anti-autoritaire relaties. Anders gezegd: het anarchisme is zowel een levensbeschouwing als een levenshouding.
Dat het anarchosocialisme een levenshouding is, blijkt nog eens uit het levensverhaal van de Groninger Derk Ploeger en zijn vrouw Cathrien Eimers, opgeschreven door Wilbert Dekker e.a. en van een voorwoord voorzien van Anton Constandse. Beiden waren in de jaren '20 en '30 aktieve propagandisten van het vrije socialisme, zoals dat toendertijd vooral in de jongerenbeweging en in de antimilitaristiese IAMV leefde. Na de oorlog werden ze lid van de PSP om-

dat er naar hun mening binnen die partij plaats was voor anarchistiese opvattingen. Het levensverhaal van Derk en Cathrien schetst het leven van 'anarchisten aan de basis' en is alleen daarom al een opmerkelijk geschrift.
Iemand die ook zijn levensverhaal te boek stelde en ook aktief was in de PSP, is Jacq Engels. Engels is geen anarchist, maar zijn opvatting dat een socialistiese maatschappij eerst mogelijk is als de mensen op individueel nivo het socialisme in praktijk brengen, plaatst hem dichtbij het anarchosocialisme. Engels werd in 1919 lid van de kommunistiese partij, brak ermee in 1927 om zich aan de zijde van Sneevliet te scharen, maar koos in 1932 uiteindelijk onder invloed van Henriette Roland Holst en de anarchosocialist Bart de Ligt voor geweldloze aksie. Daartoe kan zeker Engels' vormingswerk in de jaren '30 gerekend worden. Hij probeerde jonge werklozen te scholen en schreef over zijn ervaringen in het Amsterdamse 'Gemeenschapshuis voor werkeloozen" een informatief boekje.
Het verslag van Engels' agogiese arbeid is opgenomen in de literatuurlijst van de onlangs verschenen dissertatie over het werklozenbeleid in Nederland tussen de beide wereldoorlogen, maar in het boek zelf worden Engels en zijn ervaringen niet genoemd. Dat is kenmerkend voor het proefschrift van De Rooy, waarin de werkloosheid nogal apolitiek benaderd wordt. De Rooy heeft twee jaar lang archiefonderzoek kunnen doen en als beschrijving van wat er vóór 1940 op landelijk en Amsterdams nivo gedaan is aan bestrijding van de werkloosheid door de autoriteiten is zijn werk waardevol. De Rooy laat zien hoe de werkloosheidsbestrijding in de jaren '30 uitliep op werklozenbestrijding, op het isoleren van een half miljoen Nederlanders. De werklozen werden als paria's van de rest van de bevolking gescheiden en vormden als het ware een "vijfde stand". Dat de sociaaldemokratiese vakbeweging (NVV) en de SDAP een werkloos proletariaat maar bar lastig vonden bij hun streven naar regeringsdeelname en daardoor feitelijk steunpilaren van het krisisbeleid vormden, komt in het boek wel uit de verf, maar de sociaal-ekonomiese en politiek-kulturele kontext blijft toch schimmig. De Rooy besteedt enige aandacht aan de politiek van de kommunisten, die nogal wat invloed hadden onder de arbeiders in de werkverschaffing, maar over de opvattingen van andere politieke stromingen ter linkerzijde dan de sociaal-demokraten komt de lezer niets te weten. Geen woord over anarchisten als Jo de Haas die een algemene hongerstaking van werklozen voorstond of Piet Kooijman die het "neem en eet" in praktijk bracht. Het is dan ook merkwaardig dat Van Gennep dit proefschrift heeft uitgebracht in zijn serie Nederlandse Arbeidersbeweging.
Uitgeverij Het Wereldvenster is gestart met een serie Archief, waarin tot nu toe twee boekjes verschenen zijn. De eerste uitgave bevat het geschrift van Bakoenin over de revolutionaire situatie in Frankrijk in 1870; het is de vertaling van een stuk dat eerder verscheen in de Archives Bakounine deel VI en is van annotaties voorzien door Jaap Kloosterman. Bakoenin waarschuwt daarin zijn politieke vrienden dat een maatschappelijke omwenteling onmogelijk is zonder steun van de boeren. In plaats van de boeren voor reaktionair uit te maken, zullen socialisten moeten aanknopen bij het diepgewortelde wantrouwen van de plattelander tegen de centrale overheid in Parijs en zijn vertegenwoordigers. Kloosterman meent dat Bakoenins geschrift getuigt van

een "groot psychologies raffinement", maar veeleer is het het bewijs van Bakoenins visie op sociale verandering als emancipatieproces. Niet alleen emancipatie van de arbeiders, maar van alle onderdrukte en achtergestelde groepen in de maatschappij, waartoe ook de boeren behoren. Dat de arbeidersbeweging slechts een onderdeel vormt van het geheel aan sociale emancipatiebewegingen bleek tijdens de revolutie in Rusland, die een revolutie van arbeiders én boeren was. De bolsjewiki konden zich dan ook alleen handhaven en uiteindelijk de politieke macht aan zich trekken door de eisen van de anarchisten en sociaal-revolutionairen met hun aanhang op het platteland over te nemen.
Over die politieke macht van de bolsjewiki handelt het tweede boekje in de Archiefreeks. Het bevat een manuskript van Rosa Luxemburg, daterend uit september 1918 en een brochure die Alexander Berkman, Emma Goldman, Alexej Borovoj en Alexander Schapiro in 1921 schreven. Deze brochure verscheen anoniem in Berlijn om Borovoj die in Rusland verbleef niet in gevaar te brengen. Later verscheen er een door Berkman verzorgde Engelstalige editie, die onlangs gepubliceerd werd door de Cienfuegos Press (The Russian Tragedy). Luxemburg is marxiste en als zodanig verdedigt ze de diktatuur van het proletariaat. Maar, zo zegt ze, het is de historiese taak van het proletariaat om "in plaats van de burgerlijke demokratie een socialistiese demokratie te scheppen en niet elke vorm van demokratie af te schaffen". De analyse van Luxemburg wordt door de anarchisten doorgetrokken. Ze konkluderen dat de bolsjewiki het staatskapitalisme hebben gevestigd en voorspellen dat Rusland het bolwerk van de zwartste reaksie zal worden.
Vernietigende kritiek op het Sovjetmarxisme is ook te vinden in de bundel politieke opstellen over ekologie van de Franse socialist André Gorz. Gorz is evenals zijn geestverwant Sartre langzamerhand geëvolueerd tot libertair socialist en het valt op dat zijn nieuwste bundel vrijwel verschoond is van marxisties jargon. Er staan uitspraken in als "het marxisme heeft zijn profetiese betekenis verloren "en" aan een kapitalisme zonder kernenergie is nog altijd de voorkeur te geven dan aan een socialisme met kernenergie". Het is duidelijk dat Gorz de dreigende ekologiese katastrofe prioriteit geeft boven alle andere maatschappelijke problemen, waarbij hij vooral op het kompas van Ivan Illich vaart. Aangezien de opstellen al weer van enkele jaren terug dateren, bevat het betoog van Gorz feitelijk niet veel nieuws. Maar de wijze waarop hij zijn betoog vormt geeft, maakt het tot een uiterst boeiend geheel. Bovendien kiest Gorz voor libertaire uitgangspunten als het afbreken van hiërarchiese ordening van macht en het opbouwen van zelfbesturende strukturen. Tussen de regels leest men hoe sterk Gorz teleurgesteld is in de arbeidersbeweging als motor van maatschappelijke verandering. Zijn hoop is gevestigd op een nieuwe sociale emancipatiebeweging als het ekologisme (milieu-aktivisme) met nieuwe normen en waarden inzake ekonomiese groei en konsumpsievrijheid. En juist in die kringen, zo kan men aan Gorz' analyse toevoegen, bestaat veel belangstelling voor anarchistiese denkbeelden. (Hans Ramaer)

Derk Ploeger & Cathrien Ploeger-Eimers, Dagelijks leven in de vrij-socialistiese beweging in Groningen door hen zelf verteld; Groningen, 1979; prijs f. 8,-- (te bestellen via gironr. 1608696 tnv W. Dekker, Groningen)
Jacq Engels, Zestig jaar socialistische beweging; Van Gennep/Amsterdam, 1979; prijs f. 34,50.

P. de Rooy, Werklozenzorg en werkloosheidsbestrijding 1917-1940; Van Gennep/Amsterdam 1979; prijs f. 38,50.
André Gorz, Ecologie en vrijheid; Van Gennep/Amsterdam, 1978; prijs f. 17,50.
Michael Bakoenin, Brief aan een Fransman; Het Wereldvenster/Baarn; prijs f. 14,50.
Rosa Luxemburg, Alexander Berkman, Emma Goldman e.a., De Russische Revolutie; Het Wereldvenster/Baarn, 1979; prijs f. 14,50.

DE PIL VAN DE NVSH

Het klinkt symbolies, maar deze geschiedenis is maar op één manier te karakteriseren: De Pil van de NVSH! Het boek is een pil door zijn omvang, maar het is dat vooral door zijn inhoud. Het tot stand komen van het boek is een zware bevalling geweest. De schrijver zegt er in een voorwoord het een en ander over. Vanaf 1931 bestonden er plannen voor een histories overzicht en vanaf voorjaar 1940 heeft Nabrink materiaal verzameld voor een gedenkboek, en te maken gehad met besturen en kommissies om tot een uitgave te komen. Al deze termen: gedenkboek, materiaal verzamelen, histories overzicht, besturen en kommissies karakteriseren in feite ook de inhoud van het boek zoals het nu voor ons ligt. Nabrink is er "van meet af aan" op uitgeweest "het voorhanden materiaal zo goed mogelijk te verwerken en indien nodig de desbetreffende stukken woordelijk op te nemen".
Ik meen dat hij dit te ver heeft doorgevoerd; voortdurend heeft men het gevoel dat men de kongres- en jaarverslagen aan het lezen is. Men komt voortdurend zinnen tegen als de volgende: "Als eerste spreker krijgt Tromp het woord", "Voorzitter Storm geeft voor de goede orde nog even een toelichting op wat op het ogenblik in diskussie is,..." en "Veenstra zou willen voorstellen om de inleiding en de diskussies te verwerken..." (alles blz. 316). Het is niet alleen een kwestie van vorm. Kongres- en jaarverslagen zijn vaak topjes van ijsbergen; ze onthullen, maar verhullen ook. Het is bekend dat de NVSH af en toe bol stond van ruzies en schandalen. Zonder nu in een "chronique scandaleuse" te vervallen hadden toch een aantal problemen nader uitgediept kunnen worden omdat zij tendele samenhangen met het karakter, de positie en de problemen van de NVSH. De positie van een organisatie die èn een voorhoederol heeft t.a.v. de samenleving èn reële belangenbehartiging wenst (middelenverkoop), hetgeen onvermijdelijk tot grote spanningen leidt. Een organisatie die door de taboes in de samenleving in een isolement zit en uiterst gediskrimineerd wordt, waardoor de neiging om vuile was binnenskamers te houden groot is, en tegelijkertijd door die zelfde taboes in een machtige monopoliepositie zit en grote financiële belangen te behartigen en te bewaken heeft, waardoor de was soms aardig vuil wordt.

Waar de "stukken" over deze problemen handelen wordt het boek bijzonder interessant. bijv. het eerste kongres na de tweede wereldoorlog over karakter en taak van de organisaties en over de abortus n.a.v. de vervolging van Dr. W.F. Storm, die ook algemeen voorzitter was. Maar in het algemeen heeft men het gevoel enigszins in het materiaal te verdrinken, toch bepaalde achter-

gronden te missen en niet te zien waar en hoe nu de werkelijke problemen en achtergronden liggen. Misschien is het te krampachtig vasthouden aan de officiële stukken een gevolg geweest van het feit dat de schrijver zelf een zo vooraanstaande rol in de NVSH heeft gespeeld? Zijn naam komt men - en dat is beslist *niet* uit ijdelheid - het vaakst tegen in het boek zoals blijkt uit het personenregister (en dat is wat Nabrink betreft onvolledig, hij schrijft soms in de ik-vorm over zichzelf, wat soms wel, soms niet in het register is verwerkt). Men zou zelfs een wat grotere auteurs-ijdelheid gewenst hebben! Het is nu allemaal zo afstandelijk, de mensen zijn voorzitter, dokter, beheerder enz.. niet de levende mensen Nabrink, Storm enz. Het grappige is, dat waar een grotere afstand bestaat, het boek minder afstandelijk is. Namelijk in de eerste delen tot en met de tweede wereldoorlog (200 pag. tegenover 400 voor de periode na 1945). Dit is veel leesbaarder en de personen - o.a. Aletta Jacobs en Jan Rutgers - worden mensen van vlees en bloed. Hier wordt ook dieper ingegaan op de plaats van de sexuele hervorming in het geheel van de Nederlandse samenleving en ideologiese vraagstukken (van Rein Leven tot Sexpol).

Het NVSH - deel is nu meer een naslag- dan een leesboek geworden, ook door zijn systematiese indeling, die een zakenregister overbodig maakt maar de voortgang van het verhaal soms remt. Voor hetgeen men allemaal na kan slaan moet men Nabrink bijzonder dankbaar zijn. Ik noem slechts de uitvoerige overzichten van het ledenbestand, enquêtes onder de leden en de indrukwekkende bibliografie. Die van de boeken telt 676 hoofdnummers, maar bij één hoofdnummer komt mèn vaak vele ondernummers tegen; zo vindt men onder nr. 469 een bibliografie van 80 geschriften van Jan Rutgers! Daarnaast nog een zeer nauwkeurige opsomming van alle periodieken van de organisaties.

Tot slot een rektifikatie. In het register wordt een zekere R. de Jong vermeld, maar dat moet mijn broer Arthur zijn. (Rudolf de Jong)

Gé Nabrink, Seksuele hervorming in Nederland. Achtergronden en geschiedenis van de Nieuw-Malthusiaanse Bond (NMB) en de Nederlandse Vereniging voor Seksuele Hervorming (NVSH) 1881-1971; SUN/Nijmegen, 1978; prijs f. 30,–.

STEUNFONDS DE AS 1978

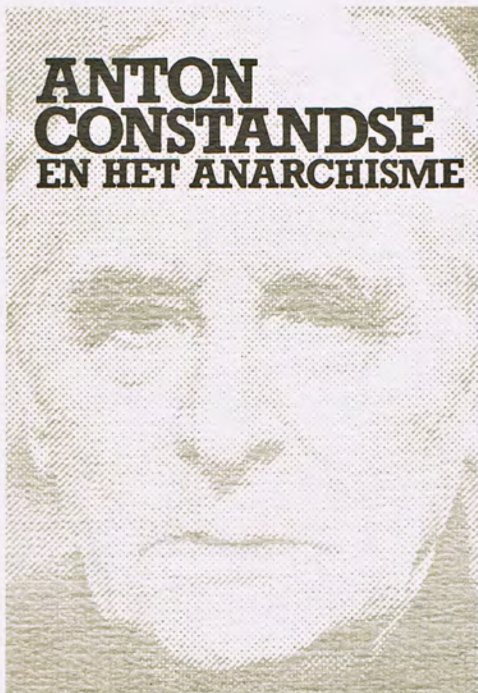
In 1978 ontvingen we de volgende bedragen voor het Steunfonds van De AS:

FP te 'sH f 120; AV te R f 100; MvM te G f 88; HP te B f 88; LH te B f 50; JH te D f 50; JV te R f 40; AB te A f 38; JB te Z f 38; EvdB te B f 38; JK te D f 38; FS te A f 38; GvdD te A f 36; FN te R f 30; JB te G f 28; een bedrag van f 25 van: JvdM te A; BH te D; BvB te Z; FvdO te R; FV te N; GvdK te S; AS te O; JL te S; WvW te M; HM te StG; HG te B; MP te B; FvS te R; HP te T; LvB te V; AG te S; LS te A; SO te H; CdC te 'sG; SH te Z; JvdW te H; FdJ te U f 23; RK te A f 22; MS te U f 20; JL te 'sG f 20; GE te G f 20; JB te 'sG f 20; een bedrag van f 18 van : FD te E; KS te A; ED te R; SdR te 'sG; JD te A; HH te A; DvK te A; PF te W f 15; AvdT te S f 15; RdV te R f 15; een bedrag van f 13 van: HH te L; MK te A; MS te A; HdV te 'sG; KZ te E; WdH te A; RR te B; JW te E; JS te L; AP te E; JG te A; WB te D;RvL te A; ?P te A; HM te G; KP te A; JvdB te R; LM te U; HV te E; AdM te A; AvdM te E; MvdH te T; SvR te B; JK te M; TK te H; TL te N; AvdB te R; JvD te 'sG; TH te G; MvdB te A; WG te 'sG; FK te G; CvD te M; DvA te 'sG; DB te B; AB te V; MK te R; AvV te W; HG te T; EW te U; MJ te A; RB te H; EvT te H; BK te D; HW te DD; JN te G; AvG te A; ?B te A; GK te A; PS te U; MS te A; MdH te V; JdL te L; JV te A; JvdG te T; GD te K; RJ te V; HW te U; JK te A; JW te E; TH te 'sG; GW te H; AR te E; JB te V; HA te T; JW te H; GP te A; GP te A; NP te A; JvdB te N; GR te D; HW te W; HM te S; PvD te N; HD te U; MB te N; JZ te O; AvdP te A; LA te N; JB te 'sG; WW te Z; WP te P; JM te L; LvH te C; aan kleinere bedragen ontvingen we in totaal f 523,99 inklusief de abonné die f 9,99 stortte; aan automatiese afschrijvingen ontvingen we van: AvB te R f 15; JvdB te O f 10; Th vd B te DB f 110; JvG te M f 30; JvH te D f 55; HK te 'sG f 100; MH te V f 25; FL te T f 15; LL te N f 30; RL te 'sG f 50; WL te A f 45; RvO te A f 75; CS te O f 10; FS te G f 19,50; BvT te H f 70; JV te A f 50; AvdW te R f 35; KZ te E f 25.

Aldus ontvingen wij voor het Steunfonds De As in totaal het rekordbedrag van f 4026,49.

Door deze steun hebben we de abonnementsprijs op het nivo kunnen houden dat we vier jaar terug al hadden, zodat de kosten van een abonnement ook voor scholieren, studerende, soldaten, werklozen, WAOers, minimum-loontrekkers etc. betaalbaar blijven. Voorts hebben we door het Steunfonds gratis proefnummers kunnen verspreiden en verzenden (blijf ons adressen van potentiële belangstellenden in uw vrienden- en kennissenkring sturen!) en hebben enkele tientallen abonnees gehele of gedeeltelijke vrijstelling van betaling kunnen krijgen, als zelfs twaalf guldens er niet van af konden. Blijf ons steunen. Vul op het postkantoor eens een machtigingskaart in voor maandelijkse automatiese overschrijving van een bedrag(je), maak bij een meevaller eens wat over. Ons plan voor een herdruk van artikelen uit vorige jaargangen wordt er misschien eindelijk door verwerkelijkt!

Postgiro 25 53 850, Stg.Pamflet te Amsterdam B.CH.

Anton Constandse

HERINNERINGEN

Anton Constandse

DE OPSTANDELING (FRAGMENTEN)

KRITIEK OP DE VAKORGANISATIES (FRAGMENTEN)

F. DOMELA NIEUWENHUIS ALS OPVOEDER

WAAROM IK SOCIALIST WERD

DE REVOLUTIE DIE NADERT

SEXUELE NOOD EN FASCISME (FRAGMENTEN)

DE BLOEDIGE DAGEN IN BARCELONA

BIBLIOGRAFIE CONSTANDSE

BOEKBESPREKINGEN

De prijs van dit dubbelnummer bedraagt f 3,90